

ภาค ๒ กระบวนการทัศน์แบบพุทธ

บทที่ ๔

กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา ตอนที่ ๑ หลักธรรม เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

๑ ความนำ

ในการกล่าวถึง กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา จะแยกออกเป็น ๒ บท คือ บทที่ ๔ จะกล่าวถึง หลักธรรม เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และบทที่ ๕ จะกล่าวถึง หลักวินัย เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน อันที่จริงถ้าจะว่าไปแล้ว ระหว่าง หลักธรรม (หลักคิด) กับ หลักวินัย (หลักปฏิบัติ) ไม่สามารถที่จะแยกเด็ดขาดออกจากกันได้ ทั้งนี้ เพราะการคิด กับการลงมือปฏิบัติเป็นกระบวนการที่ลึกลึกลึกลึก ก็ต้องมีหลักธรรมช่วยเหลือ ให้เป็น กฎเกณฑ์ทางสังคม หรือเป็นหลักในการจัดระเบียบทางสังคม หรือถ้าจะกล่าวอีกนัย หนึ่งได้ว่า หลักวินัย คือ การแปลหลักคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และจักรวาลให้เป็น หลักปฏิบัติ ทางสังคมนั้นเอง ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้หลักคำสอนในพุทธศาสนาหลาย เรื่องมีปรากฏทั้ง ในพระสูตร และ ในพระวินัย จะนั้นการแยกกล่าวเรื่อง หลักธรรม กับ หลักวินัย ในที่นี้ เป็นการแยกโดยหลักการเท่านั้น ส่วนในรายละเอียดจะมีล่วงความเกี่ยวกัน อยู่บ้าง

อนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนได้ ๆ ในพุทธศาสนา จะต้องทำความเข้าใจเป็น เบื้องต้นร่วมกันก่อนว่า ระบบคำสอน ของพุทธศาสนา มี ๒ ระดับทับซ้อนกันอยู่ คือ คำสอนในระดับ “โลภียะ” กับระดับ “โลกุตตระ” หลักคำสอนในระดับโลภียะ เป็นคำสอนในระดับจริยธรรม ง่ายต่อการทำความเข้าใจ และเป็นคำสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ดำเนินชีวิต ปราถโนโลกฯทั้งหลาย ส่วนหลักคำสอนในระดับโลกุตตระเป็นคำสอนในระดับที่ทางตะวันตกเรียกว่า “ระดับอภิปรัชญา” ซึ่งค่อนข้างยากต่อการทำความเข้าใจ และเป็นคำสอนที่ เหมาะสำหรับผู้ที่ประสงค์จะดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ตามคติแห่งพุทธศาสนา ในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อตีความหลักคำสอนต่างๆในงานวิจัยนี้ ในบางแห่งบาง ประเทศจะวิเคราะห์เฉพาะในระดับโลภียะก็เป็นการเพียงพอ แต่ในบางแห่งบางประเทศจะ ต้องวิเคราะห์ทั้งในระดับโลภียะและระดับโลกุตตระประกอบกันจึงจะช่วยให้เข้าใจได้ดีขึ้น

อันที่จริงตลอดระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแพร่หลักคำสอน ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (ฉบับที่ผู้วัดจัยใช้ศึกษา) ถ้าพิจารณาโดย “ถ้อยคำ” (wording) จะพบว่าพระองค์มิได้ทรงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” หรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Human Rights แต่อย่างใด แต่ถ้าจะพิจารณาโดย เนื้อหาสาระ (essence) พระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ มากมาย เช่น สอนว่าแม้มนุษย์แต่ละคนจะเกิดมาต่างชั้นวรรณะ แต่ถ้าทำดีก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีเสมอ กัน ถ้าทำชั่วก็ได้ชื่อว่าเป็นคนชั่วเสมอ กัน ชั้นวรรณะ เป็นเพียงโลกสมัยญาติ โลกสมมติ ที่แท้ทุกคนเท่าเทียมกันโดยธรรม (การกระทำการของตน), ในหลักคำสอน เรื่องเนญจศิลและเบญจธรรม ทรงวางหลักปฏิบัติมิให้มนุษย์เบียดเบี้ยนทำลายล้างกัน แต่ให้มีเมตตากรุณาต่อกัน, ในหลักคำสอนเรื่อง ปริหินัยธรรม ทรงสอนเรื่องความรักสามัคคี ตลอดจนการให้เกียรติยกย่องและไม่ข่มเหงสตรี, นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบัวเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาจนกระทั่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์หลายองค์ (ผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้แล้วก็จะนามว่า “องค์”) และพระองค์ยังทรงสอนว่าพุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วยเพศชายและหญิงเสมอ กัน คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา, ในแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมทางการเมืองและการปกครอง ทรงสอนเรื่อง ศคพิธราธรรม ราชลังคหัวตุ แลจักรรดิวัตต, ในหลักคำสอนเรื่องกาลามสูตร ทรงสอนให้แต่ละคนมีอิสรภาพในทางความเชื่อความคิดเห็น, ในพรหมวิหาร ๔ ทรงสอนให้มนุษย์มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น

ตามที่กล่าวมาโดยลังเขปนี้ ถ้าจะนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกมาเป็น มาตรฐานในการเปรียบเทียบ จะเห็นได้ว่าแม้พระองค์จะไม่ทรงใช้คำว่า สิทธิมนุษยชน แต่โดยเนื้อหาสาระ ถือได้ว่าล้วนลงเคราะห์ลงในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไม่โดยตรงก็โดยอ้อมทั้งสิ้น หรือถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านั้นจะเห็นได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” ที่มนุษย์พึงให้ต่อกัน มีนัยที่ลึกซึ้งกว่าพื้นฐานแห่งสิทธิตามแนวคิดแบบตะวันตกเสียด้วยซ้ำซึ่งจะทำ การศึกษาในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบในรายละเอียดในแต่ละประเด็นต่อๆไป

อนึ่ง การที่จะศึกษาหลักคำสอนเรื่องหนึ่งเรื่องใดของพุทธศาสนาให้กระจงแจ้ง จะต้องเข้าใจสภาพความเป็นจริงอย่างหนึ่งก่อนว่า พุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นมาในดินแดนชุมพูทวีปเมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ในท่ามกลางแนวคิดความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ก่อนหน้านั้นแล้วหลายลัทธิ หลักคำสอนของแต่ละลัทธิ มีทั้งส่วนที่เหมือน คล้ายคลึง และแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละลัทธิพยายามใช้กลวิธีต่างๆ เท่าที่สามารถจะทำได้ เพื่อดึงมวลชนให้เข้าเป็นพวก เช่น การหยิบยกเอาคำสอนของลัทธิอื่นขึ้นมาเพื่อตีความ โต้แย้งหักล้างอธิบายความหมายเลี้ยงให้ ประนีประนอมหลักคำสอนของลัทธิอื่นเข้าด้วยกัน รวมทั้งเสนอหลักคำสอนของตนเองที่คิดว่ามีลักษณะดีเด่นกว่าของลัทธิอื่นขึ้นมาใหม่

ฉะนั้นการที่จะศึกษาให้เข้าใจ หลักธรรมคำสอน หรือ หลักคิด เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนาให้รอบด้านได้นั้น เราไม่สามารถแยกตัวออกจากหลักคำสอนของลัทธิอื่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลครอบคลุมแนวคิดความเชื่อ วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวพุทธวิปัสสนาอยู่ก่อน นอกจากระบบคำสอนส่วนที่เป็นของพุทธศาสนาเองโดยเฉพาะแล้ว ดูเหมือนว่าระบบคำสอนของพุทธศาสนาส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการนำเอาหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์มาหักล้าง ใต้แย้ง ประนีประนอม อธิบายความหมายเลี้ยงใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนาด้วย ฉะนั้นการกล่าวถึง หลักธรรม เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนาในที่นี้ จะกล่าวโดยเกี่ยวเนื่องพادพิงถึงหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์ในขณะเดียวกันด้วย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง สิทธิมนุษยชน

๒ ทัศนะที่ขัดแย้งกันเรื่องความเสมอภาคระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนา

๒.๑ ทัศนะเรื่อง ความไม่เสมอภาค ในศาสนาพราหมณ์

โดยหลักการพื้นฐานศาสนาพราหมณ์ถือว่า มนุษย์เกิดมาไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะเป็นไปตามการทำหน้าที่ของพระม หรือที่เรียกว่า “พระมลิขิต” การที่จะเข้าใจ ทัศนะเรื่องนี้ให้กระจังแจ้ง จะต้องศึกษาเกี่ยวกับ กำหนดที่มา, ฐานะหน้าที่ และความ สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๑ กำหนดที่มาของมนุษย์ : ศาสนาพราหมณ์จัดอยู่ในประเภทศาสนาเทวนิยม (Theism) คือเชื่อเรื่องพระเจ้า (พระม) ผู้สร้าง พระมเป็นต้นกำหนดของสรรพลิ่งในเอกภาพ รวมทั้งพิช สัตว์ และมนุษย์ หรือถ้าจะกล่าวเฉพาะกำหนดที่มาของมนุษย์ ได้มีกำหนด (Methodology) ของศาสนาพราหมณ์ กล่าวถึงลำดับยุคแห่งการสร้างมนุษย์โดยแบ่งออกเป็น ๔ ยุคตามลำดับความเจริญรุ่งเรืองแล้วค่อยๆ เลื่อนจนกระทั่งถึงกลุ่มของโลกกว่า ในยุคต้น (กฤตยุค) เป็นยุคที่โลกรุ่งเรืองที่สุด หรือที่เรียกว่า “ยุคทอง” พระทรงสร้างคนในวรรณะ ขาวหรือที่เรียกว่า วรรณะพราหมณ์ ในยุคที่สอง (เตตตยุค หรือ ไตรดายุค) ทรงสร้าง วรรณะกษัตริย์ ในยุคที่สาม (ทวารยุค) ทรงสร้าง วรรณะไวศยະหรือแพศย์ และในยุคที่สี่ (กลียุค) ทรงสร้าง วรรณะศูห และพວกตໍาต้อยทั้งหลาย^๙

ได้มีการกล่าวถึง องค์พราหมณ์ที่ใช้สร้างมนุษย์แต่ละเหล่า ไว้ในคัมภีร์ พระเวทว่า พระม ทรงสร้างวรรณะพราหมณ์ (นักบวช) จากพระโอะช្ស, วรรณะกษัตริย์ (นัก รบ) จากพระพาหา, วรรณะแพศย์ (พ่อค้า) จากพระโลสนี (ตะโพก) และวรรณะศูห และ พວกตໍาต้อยทั้งหลาย (ทาส กรรมกร) จากพระบาท (ฤคเวท. ๑๐, ๙๐, ๑๑)

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาตามนี้จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อแบบพระมณ์เชื่อว่า สาเหตุที่มนุษย์เกิดมาต่างชั้นวรรณะกัน ก็เพราะถูกพรหมลิขิตมาจากตำแหน่งอวัยวะที่สูงต่ำ ไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นจึงทำให้ฐานะหน้าที่ เกียรติ และคักดีครีของคนในแต่ละวรรณะ สูงต่ำไม่เท่าเทียมกันด้วย แต่ถ้าจะให้ลัณณิชฐานตามหลักวิชาการน่าจะเป็นไปได้ว่า แต่เดิม มาก่อนคิดเรื่องชั้นวรรณะน่าจะกำหนดตามลักษณะของสีผิว (วรรณะ แปลว่า สีผิว) คือ ผู้ที่มี สีผิวขาว (สีผิวเดิมของพากอารยันก่อนที่จะมาผสมกับชนพื้นเมืองในดินแดนขอมพุทธวิป) ก็จัดอยู่ ในวรรณะพระมณ์และพากชนชั้นสูงทั้งหลาย ส่วนพากผิวดำอันเป็นเจ้าของถิ่นเดิมก็ถูกจัด ว่าเป็นพากวรรณะศูตรและพากชั้นต่ำทั้งหลาย ถ้าถือตามข้อลัณณิชฐานนี้แสดงว่าแต่เดิมมา พากอารยันเองก็น่าจะแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มอยู่ก่อนแล้ว (แบ่งโดยการทำหน้าที่) คือ นักบวช นักกรบ และพ่อค้า และคนหั้งสามกลุ่มนี้ถูกจัดอยู่ในวรรณะพระมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ ตามลำดับ ครั้นอยู่ต่อมาเมื่อพากอารยันได้เข้ามากรุกรานและสามารถปราบคนผิวดำในท้อง ถิ่นແ penet ลุ่มน้ำสินธุลงเป็นท่าสได้ ชนกลุ่มหลังซึ่งเป็นพากนอกราชนะก็ถูกจัดอยู่ในวรรณะ ศูตรในภายหลัง^๒

อันที่จริงการแบ่งชั้นวรรณะของอินเดียในสมัยปัจจุบัน นอกจากจะแบ่งออกเป็น ๕ วรรณะใหญ่ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีการแบ่งวรรณะย่อยๆ อีกมากมาย นับได้ประมาณ ๓,๐๐๐ วรรณะ และเกินกว่า ๒๕,๐๐๐ อนุวรรณะ และยังเกิดวรรณะใหม่เพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ บาง วรรณะมีสมาชิกเป็นล้านคน แต่บางวรรณะมีแค่ร้อยคนเท่านั้น^๓ ในแต่ละวรรณะย่อยเหล่านี้ ยังมีการซอยลำดับชนชั้นให้อย่างลงไปกว่าหนึ่งอีก เช่นในวรรณะพระมณ์ แบ่งเป็นพระมณ์ ชั้นสูง ชั้นกลาง และพระมณ์ชั้นต่ำ หรือแม้แต่คนในวรรณะจันทางเอง ยังมีการซอย ย่อยออกเป็นชนชั้นลดหลั่นลงไป แต่ละชนชั้นจะมีเกียรติและคักดีครีแห่งชีวิตไม่เท่าเทียมกัน เช่น คนซักผ้าถือว่าตนเง้ออยู่ในลำดับสูงกว่าคนฟอกหนัง คนฟอกหนังถือว่าตนเง้ออยู่ใน ลำดับสูงกว่าคนกดผัก คนกดผักถือว่าตนเง้ออยู่ในลำดับสูงกว่าคนล้างล้ม เป็นต้น^๔ และเป็นเรื่องที่น่าแปลกว่าคติความเชื่อเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะดังกล่าวได้ซึมซับลง ในวิถีชีวิตของชาวอินดูจนยกที่จะลบเลือนออกได้อีก เพราะถึงแม้ว่าชาวอินดูเหล่านี้บาง ส่วนจะเปลี่ยนไปเข้ารีตันบสถือศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม หรือลิขิท กิตาม พากเขาจะ นำคติเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะติดตัวไปด้วย จึงทำให้ศาสนาพุทธที่ไปเข้ารีตใหม่พากนี้พลอยมี การแบ่งชั้นวรรณะตามไปด้วย^๕

๒ ฐานะหน้าที่ของมนุษย์ : ฐานะหน้าที่ทางลัษณะของมนุษย์ ในทัศนะของศาสนา พระมณ์ จะถูกกำหนดตามคุณสมบัติที่ต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งชั้นวรรณะ กล่าวคือ

คนในวรรณะพราหมณ์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ มีความสุภาพในจิตใจ ไม่เป็นป่วนด้วยความโลภ โกรธ หลง
- ๒ ระงับจิตไว้ได้ รำลึกในเมตตาอยู่เสมอ
- ๓ ผจญต่อความลำบาก บำเพ็ญเพียรเพื่อหาความรู้ ความจริง
- ๔ ทำตัวเองให้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
- ๕ พอยใจในความสุขที่มีอยู่
- ๖ มีความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง
- ๗ มีความซื่อตรง พูดตรง ทำตรง
- ๘ แสวงหาความรู้ที่ถูกที่ชอบ
- ๙ เมตตาต่อชีวะทั้งปวง
- ๑๐ จรักภักดีต่อพระมหามuni
- ๑๑ มีความเห็นอันสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร

หน้าที่ของคนในวรรณะนี้ คือ

- ๑ การรับการศึกษาชั้นสูง
- ๒ ให้การศึกษาแก่คนอื่น
- ๓ ทำพิธีบูชาต่างๆของตนเอง
- ๔ ทำพิธีบูชาต่างๆเพื่อคนอื่น
(ผู้ที่สามารถทำหน้าที่บูชา�ัญติดต่อกับพระมหาธรรมได้ในทางพราหมณ์เพียงวรรณะเดียวเท่านั้น)
- ๕ ทำบุญให้กาน
- ๖ รับบุญทานจากผู้ที่มีจิตศรัทธา

คนในวรรณะกาษต์ริย์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ กล้าหาญ ไม่หลุดกลัว
- ๒ มีความเพียรในการผจญภัย
- ๓ มีจิตใจมั่นคง ไม่ท้อถอย
- ๔ มียศ มีเกียรติ รู้จักใช้อำนาจในทางที่ถูก
- ๕ ฝึกฝนในการให้
- ๖ ระงับจิตไว้ได้ รำลึกในเมตตาอยู่เสมอ (เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ ข้อ ๑)
- ๗ มีความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง (เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ ข้อ ๖)
- ๘ ภักดีต่อพระมหามuni
- ๙ ร่าเริง ไม่รู้จักวิตก
- ๑๐ พร้อมที่จะรักษาประเทศชาติเพื่อผดุงความยุติธรรม
- ๑๑ มีความเห็นอันสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๑)

หน้าที่ของคนในวรรณนี้ คือ

ประกอบหน้าที่เหมือนข้อ ๑, ๒ และ ๓ ของคนในวรรณพราหมณ์ นอกเหนือไปตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ยังกำหนดว่าในการลิขิต อนุญาตให้วรรณะกษัตริย์ประกอบอาชีพอื่นได้ เช่น อาชีพครูอาจารย์ ทำพิธีบูชาฯลฯ การกุศล ทำกลิกรรมและการค้าขาย ที่ทำเหมือนพราหมณ์ไม่ได้เพียงอย่างเดียว คือการรับทำบุญจากผู้มีจิตศรัทธา

คนในวรรณะแพคย์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ เฉลียวฉลาดในการแลกเปลี่ยนสินค้า
- ๒ มีความรู้ความชำนาญในการคำนวณ
- ๓ จริงกักษัตรีต่อพราหมณ์
- ๔ นับถือคนในวรรณพราหมณ์และกษัตริย์

หน้าที่ของคนในวรรณนี้ คือ

ตามปกติพวกรวรรณะแพคย์จะประกอบอาชีพกลิกรรมและการค้าขาย แต่ถ้าในการลิขิตอนุญาตให้ประกอบอาชีพอื่นได้ตามกาลเทศะ แต่ต้องเป็นอาชีพสุจริต

คนในวรรณะศูทรถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ มีความสงบเรียบร้อยมีมนต์
- ๒ ไม่เจ้อช่า ตอบตะแลง หรือคดโง
- ๓ ทำตัวเองให้เป็นผู้บริสุทธิ์หงั่งร่างกายและจิตใจ(เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ข้อ ๕)
- ๔ จริงกักษัตรีต่อพราหมณ์ (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๐)
- ๕ ไม่ลักขโมย
- ๖ มีความเห็นสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๑)
- ๗ เคราะพนับถือคนในวรรณะที่สูงกว่า

หน้าที่ของคนในวรรณนี้ คือ

ตามปกติพวgn์ต้องเป็นทาส คนรับใช้ หรือกรรมกรห้างหุ้นย เนื่องเป็นคนลังลัวม คนกดดัน กรรมกรแบกหาม เป็นต้น

๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ : จากการที่คลานพราหมณ์สอนว่าชั้นวรรณะของมนุษย์เป็นไปตามพรมลิขิต จะนั่งกฏเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางลังคมก็ตอกย้ำภายใต้พื้นฐานคติความเชื่อนี้ คือ คนในแต่ละวรรณะสัมพันธ์กันบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าคุณค่าและศักดิ์-ศรีของชีวิตไม่เท่าเทียมกัน คนในวรรณะสูงได้เปรียบในทุกด้าน คนในวรรณะต่ำเสียเปรียบในทุกด้าน แม้กระทั้งในเรื่องของความรักหรือ สิทธิแห่งการมีครอบครัว เพราะห้ามแต่งงานระหว่างคนต่างวรรณะ มิใช่นั่นลูกที่ออกมายจะเป็น จันทร์ หรือ พีนชาติ คือมี

วรรณะทั้งสี่ถูกห้ามไม่ให้คบหากัน โดยเฉพาะไม่แต่งงานกัน ไม่กินอาหารร่วมกัน คนวรรณะสูงไม่กินอาหารที่คนวรรณะต่ำปรุง หรือแม้แต่แตะต้อง ถ้ามีเหตุจำเป็นให้ต้องเกี่ยวข้องกัน เช่น ใช้ของสาธารณูปโภค มีสรน้ำเดียวกัน เป็นต้น ก็ให้แบ่งเขตกันไว้ หรือปันระยะที่จะต้องอยู่ห่างจากกัน เช่น วรรณะนั้นห่างจาวรรณะนี้ ๙๖ ก้าว ๔๐ ก้าว ๑๒ ก้าว เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็มีรายละเอียดของการปฏิบัติต่างกันออกไป เช่น ในหมู่วรรณะสูงด้วยกันเองใช้คำابูษายญุต่างกัน สายยักษ์ญูบริวิททำด้วยวัสดุต่างชนิดกัน วิธีกราบไหว้ต่างกัน โดยอาการโคง การแบบมือ และการเหยียดมือ เป็นต้น สีประจำวรรณะ ก็กำหนดไว้แลกกัน คือ สีขาวสำหรับวรรณะพระมหาณ์ สีแดงสำหรับวรรณะกาษตريย สีเหลือง สำหรับวรรณะแพคย สีดำสำหรับวรรณะคุหร ฐานความเป็นอยู่ก็ต่างกัน เช่น คนจังหาลถึงจะมีเงินทองก็ไม่มีสิทธิสร้างบ้านสองชั้น การลงโทษในความผิดอย่างเดียวกันก็ต่างกัน เช่น คนวรรณะต่าฝ่าพระมหาณ์จะต้องถูกกลงโทษด้วยวิธีทรมานจนตาย แต่พระมหาณ์ฝ่าศพร มีค่าเท่ากับฝ่าแมว จึงจก นก กบ”

ตามที่กล่าวมาเรื่อง กำเนิดที่มา ฐานะหน้าที่ และความล้มพันธ์ระหว่างมนุษย์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความล้มพันธ์กันในลักษณะที่คนในวรรณะสูงกว่าได้เปรียบคนที่อยู่ในวรรณะต่ำกว่า ส่วนคนที่อยู่ในวรรณะต่ำสุดจะเลี้ยงเปรียบมากที่สุด แต่ฝ่ายเลี้ยงเปรียบจะต้องยอมรับสภาพนี้โดยไม่มีลิทธิ์โต้แย้งใดๆ เพราะพวกเขากลุ่มฝ่ายความเชื่อต่อๆ กันมาว่า เป็น ลิขิตของพระมห ที่ทรงประสรุจจะให้เป็นเช่นนั้น

๒.๒ ทัศนะเรื่อง ความเสมอภาค ในพุทธศาสนา

แม้ว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่พุทธศาสนาถือว่าโดยหลักการพื้นฐาน มนุษย์เกิดมา มีความเสมอภาคกัน แต่ที่ดูเหมือนว่าไม่เสมอภาคกันเป็น เพราะ การกำหนดเริก (โลกสมัญญา, โลกสมมติ) เอ้าจาก “กรรม” อันเป็นการกระทำของมนุษย์เอง หรือที่เรียกว่า “กรรมลิขิต” การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ให้กระจงแจ้งจะต้องศึกษาเกี่ยวกับกำหนดที่มา ฐานะหน้าที่ และความล้มพ้นธารหัวงมนุษย์ ซึ่งจะได้กล่าวควบคู่กัน ดังนี้

ถ้ากล่าวโดยหลักการของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงถือว่าเรื่องกำเนิดที่มาของโลกและมนุษย์เป็นเรื่อง “อัจฉริยะ” คือเรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะคิดแล้วไม่สามารถที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ อวย่างไรก็ตาม ในอัคคณัญสูตร พระองค์ทรงอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดที่มาของโลกและมนุษย์ให้แก่ วาสสภานามธรรม และการทวารามธรรม ซึ่งเป็นมานพในวรรณพราหมณ์ที่มีบัญชีในพุทธศาสนา โดยมานพทั้งสองคนได้เล่าถึงคำตählenของพวกราหมณ์ที่มีต่อมานพทั้งสอง ว่า ละวรรณที่ประสริฐ เกิดจากพระมหา เป็นทายาทแห่งพระมหา มาเข้าริตในวรรณที่ต่ำกว่า มาเข้าเป็นพวกราหมณ์ศีรษะโล้น เมื่อได้ทรงฟังเช่นนี้พระพุทธองค์จึงทรงอธิบายว่า พวกราหมณ์เหล่านั้นโกหกที่อ้างว่าถือกำเนิดมาจากโอมรูปของพระ ที่แท้แล้วก็มีกำเนิดมาเหมือนคนทั่วๆไป โดยทรงกล่าวว่า

ดูกรวาสสูรและภารทวาระ ก็ตามที่ปรากฏอยู่แล คือนางพราหมณีทั้งหลายของพวกราหมณ์ มีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกกินนมอยู่บ้าง อันที่จริงพวกราหมณ์เหล่านั้นก็ล้วนเกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณีทั้งนั้น... เขาเหล่านั้นกล่าวดูพระมหา และพูดเท็จ ก็จะประสบแต่บาปเป็นอันมาก

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงอธิบายถึงกำเนิดที่มาของสัตว์ทั้งหลายว่าสัตว์ชนิดต่างๆถือกำเนิดขึ้นมาโดย ๔ วิธี คือ ชาพุชะ(ถือกำเนิดในครรภ์), อันพะชะ(ถือกำเนิดในไข่), สังเสพะ(ถือกำเนิดในเด็กไคลและลิ่งโสโครอก) และโอบปะติกะ(ถือกำเนิดโดยการอุบัติขึ้นเอง) ส่วน “สัตว์จำพวกมนุษย์” จัดอยู่ในประเภท ชาพุชะ คือถือกำเนิดในครรภ์มารดา โดยที่พระองค์ทรงอธิบายกระบวนการเกิดตามธรรมชาติ ของมนุษย์ไว้ใน มหาตันหักข่ายสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อมารดาบิดาอยู่ร่วมกันด้วย มารดาเมะรดด้วยไปสุกฯ หากที่จะมาเกิดปรากฏด้วย เพื่อความประชุมพร้อมกันแห่งปัจจัย ๓ ประการนี้ ความเกิดแห่งการเจิงมีดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาอยู่มารักษาหารกันนั้นด้วยท้องเก้าเดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง เมื่อล่วงไปเก้าเดือนหรือสิบเดือน มารดาถือคลอดหารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความเลียงชีวิต และเลียงทราบผู้เป็นภาระหนักนั้นซึ่งเกิดแล้วด้วยโผลหิตของตนด้วยความเลียงชีวิต

พระฉะนั้น เมื่อพิจารณา กระบวนการเกิดตามธรรมชาติ ของมนุษย์ตามที่กล่าวว่านี้ จะเห็นว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็น ชาติ ชั้น วรรณะใด ย่อมอยู่ภายใต้ กระบวนการเกิดตามธรรมชาติ แบบเดียวกัน ไม่มีใครแตกต่างไปจากใคร นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอธิบาย เกี่ยวกับกำเนิดที่มาของโลกและมนุษย์ และ การสมนติเรียง มนุษย์แต่ละหมู่เหล่าไว้ในอัคคณัญสูตร ความว่า^{๑๐}

*ดูกราเวส្សูรุและภารทวะชะ เมื่อระยะกาลผ่านพ้นไปเป็นเวลาอันยีดยาข้านาน บางครั้งบางคราวโลกนี้ก็พินาศไป สมัยนั้นมืออยู่แท็คิอ เมื่อโลกกำลังจะพินาศนั้น สัตว์โลก*ส่วนมากไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม พรหมเหล่านั้นได้ลำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกายของตนเอง สัญจรไปมาในอากาศ อุย្ីในวิมานอันส่งงาม สถิตอยู่ในภพนั้นเป็นระยะกาลอันยีดยาข้านาน

เมื่อระยะกาลผ่านพ้นไปเป็นเวลาอันยีดยาข้านาน บางครั้งบางคราวโลกนี้ก็เจริญขึ้น สมัยนั้นมืออยู่แท็คิอ เมื่อโลกนี้กำลังเจริญขึ้นนั้น สัตว์โลกทั้งหลาย(พวกอาภัสสรพรหม) ก็พากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเกิดเป็นมนุษย์อย่างนี้ สัตว์โลกเหล่านั้นได้ลำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกายของตนเอง สัญจรไปมาในอากาศ อุย្ីในวิมานอันส่งงาม สถิตอยู่ในภพนั้นเป็นระยะเวลาอันยีดยาข้านาน

สมัยนั้นจักรวาลนี้ทั้งสิ้นเป็นน้ำทั้งนั้น มีเดือนอนธการ มองไม่เห็นอะไร ด้วยดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ยังไม่ประภาณ ดวงดาวนักชัตตรทั้งหลายก็ยังไม่ประภาณ กลางวันกลางคืนก็ยังไม่ประภาณ เดือนหนึ่งและก็เดือนก็ยังไม่ประภาณ ดูดูและปีก็ยังไม่ประภาณ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ประภาณ สัตว์โลกทั้งหลายถึงอันนับเพียงว่าเป็นสัตว์เท่านั้น

ครั้นต่อมาเมื่อระยะกาลได้ผ่านพ้นไปเป็นเวลาอันยีดยาข้านานก็เกิดขึ้นดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ประภาณแก่สัตว์โลกเหล่านั้น เป็นเสมือนมสลดที่เคี่ยวให้ปวดแล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝาอยู่ข้างบนฉะนั้น วันดินนั้นก็สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส มีสีคล้ายเนย石灰หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจรวงผึ้งเล็กอันปราศจากตัวผึ้งหวานแทนฉะนั้น

ครั้นต่อมาเมื่อสัตว์โลกผู้หนึ่ง เป็นผู้มีนิสัยโลง ได้พุดกับเพื่อนว่าไนแหน่คุณ นี่เป็นอะไรกัน แล้วเอาน้ำมือข้อนั้นจับดินขึ้นลองชิมดู เมื่อเข้าเอน้ำมือข้อนั้นจับดินชิมดูอยู่ รสขึ้นดินได้ชาบช้านไปทั่วกาย เข้าจึงกิດความอยากขึ้นทันที แม้สัตว์โลกพวกอื่นก็พากันเอออย่างสัตว์โลกผู้โลงนั้น โดยเอามือข้อนั้นจับดินขึ้นลองชิมดู เมื่อสัตว์โลกเหล่านั้นพากันเอามือข้อนั้นจับดินชิมดูอยู่ รสขึ้นดินก็ชาบช้านไปทั่วร่างกาย สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น

ต่อมาสัตว์เหล่านั้นก็พยายามปั้นจั่นดินให้เป็นคำๆด้วยมือ แล้วบริโภคเป็นอาหาร ในคราวที่สัตว์เหล่านั้นพยายามปั้นจั่นดินเป็นคำๆบริโภคเป็นอาหารนั้น รัศมีกาลสัตว์เหล่านั้นก็ดับสูญหายไป แต่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ประภาณขึ้น เมื่อดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ประภาณขึ้นแล้วดวงดาวนักชัตตรทั้งหลายก็ประภาณ เมื่อดวงดาวนักชัตตรทั้งหลายประภาณแล้วกลางคืนและกลางวันก็ประภาณ เมื่อกลางคืนกลางวันประภาณแล้วเดือนหนึ่งและก็เดือนก็ประภาณ เมื่อเดือนหนึ่งและก็เดือนประภาณแล้วดูดูและปีก็ประภาณ โลกกลับเจริญขึ้นมาอีกด้วยเหตุดังกล่าวมานี้

*สัตว์โลก = สัตว์โลก

ครั้นต่อมาสัตว์เหล่านั้นพากันบริโภคจ้วนดิน รับประทานจ้วนดิน มีจ้วนดินเป็นอาหาร สำหรับชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน ด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้นมัวเพลินบริโภคจ้วนดินอยู่ มัวรับประทานจ้วนดิน มีจ้วนดินเป็นอาหารสำหรับชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปราภูมิแตกต่างกันไป บางพากมีผิวพรรณงาม บางพากมีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพากนั้นพากที่มีผิวพรรณงามก็พากันดูหมิ่นพากที่มีผิวพรรณไม่สวยงาม โดยกล่าวว่าพากเรา มีผิวพรรณงามกว่าพากท่าน พากท่านมีผิวพรรณเจกว่าพากเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมา มีการถือตัวดูฤทธิ์หมิ่นกัน เพราะความท茫งตัวโดยปราภูมิผิวพรรณเป็นเหตุปัจจัย จ้วนดินจึงสูญหายไป เมื่อจ้วนดินสูญหายไปแล้วสัตว์เหล่านั้นก็พากันจับกลุ่มเป็นกลุ่มๆแล้วบ่นเสียดายว่า “รสดีจริง รสดีจริง” ทำนองเดียวกับคนหง້หลายในบัดนี้ เมื่อได้ของที่มีรสดีอย่างด้วยตัวเองหนึ่งแล้วก็มักพูดกันว่า “รสอร่อยจริง รสอร่อยจริง” พากสัตว์เหล่านั้นระลึกได้แต่คำว่าเป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้น

ครั้นต่อมาเมื่อจ้วนดินของสัตว์เหล่านั้นสูญหายไปแล้วก็จะเกิดมีกะบิดินขึ้น ซึ่งกะบิดินนั้น มีลักษณะคล้ายดอกเห็ด สมบูรณ์ด้วยลี กลิ่น และรส มีลีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรส อร่อยดุจราวงึ่งเล็กอันปราศจากดัวแมลงผึ้งหวานฉะนั้น ครั้นนั้นสัตว์เหล่านั้นได้บริโภคกะบิดิน รับประทานกะบิดิน มีกะบิดินเป็นอาหาร สำหรับชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน และด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้น บริโภคกะบิดิน รับประทานกะบิดิน มีกะบิดินเป็นอาหาร สำหรับชีพอยู่สิ้นกาลช้านานนั้นเอง สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปราภูมิแตกต่างกันไป บางพากมีผิวพรรณงาม บางพากมีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพากนั้นพากที่มีผิวพรรณไม่สวยงามว่าพากเรามีผิวพรรณงามกว่าพากท่าน พากท่านมีผิวพรรณเจกว่าพากเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีการถือตัว ดูฤทธิ์หมิ่นกันขึ้น เพราะความท茫งตัวโดยปราภูมิผิวพรรณเป็นเหตุ เป็นปัจจัย กะบิดินก็สูญหายไป เมื่อกะบิดินสูญหายไปแล้วก็เกิดมีเครื่อดิน (เครื่อเขากาด) ขึ้น เครื่อดินนั้นปราภูมิคล้ายผักบุ้ง สมบูรณ์ด้วยลี กลิ่น และรส มีลีคล้ายเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจราวงึ่งเล็กอันปราศจากดัวแมลงผึ้งหวานฉะนั้น

ครั้นนั้นสัตว์เหล่านั้นได้บริโภคเครื่อดิน รับประทานเครื่อดิน มีเครื่อดินเป็นอาหาร สำหรับชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน และด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคเครื่อดิน รับประทานเครื่อดิน มีเครื่อดินเป็นอาหาร สำหรับชีพอยู่สิ้นกาลช้านานนั้นเอง สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปราภูมิแตกต่างกันไป บางพากมีผิวพรรณงาม บางพากมีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพากนั้นพากที่มีผิวพรรณงามก็พากันดูฤทธิ์หมิ่นพากที่มีผิวพรรณไม่สวยงามว่าพากเรามีผิวพรรณงามกว่าพากท่าน พากท่านมีผิวพรรณเจกว่าพากเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีการถือตัวดูฤทธิ์หมิ่นกัน เพราะความท茫งตัวโดยปราภูมิผิวพรรณเป็นเหตุ เป็นปัจจัย เครื่อดินก็สูญหายไป เมื่อเครื่อดินสูญหายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็พากันจับกลุ่มเป็นกลุ่มๆ ต่างกันไปเสียดายว่าเครื่อดินพากเราได้เคยมีมาแล้ว บัดนี้เครื่อดินของเราราได้สูญหายไปแล้วหนอ ทำนองเดียวกันทุกกรณีเป็นอัน

มาก พอถูกความระทมทุกข์อย่างโดยย่างหนึ่งมากระ逼ทบเข้าก็มักจะบ่นกันว่า สิ่งของของพวกรเราได้เคยมีมาแล้ว แต่บัดนี้ลิ่งของของเราได้สูญหายไปแล้วหนอ พวกลัตัวเหล่านั้นจะลึกได้แต่คำว่า เป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้น

ครั้นต่อมาเมื่อเครื่องดินของลัตัวเหล่านั้นสูญหายไปแล้วก็ได้เกิดมีข้าวสาลีขึ้นมาเองในที่ไม่ต้องใด เป็นข้าวสาลีไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ข้าวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ตอนเย็นลัตัวเหล่านั้นนำเอาข้าวสาลีชนิดนี้มาบริโภคในเวลาเย็น ถึงตอนเช้าข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุก ก็อก งามขึ้นแทนที่ ตอนเช้าเขาพากันไปป่าเอาราข้าวสาลีชนิดนั้นมาบริโภคในเวลาเช้า ถึงตอนเย็นข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุก ก็อกขึ้นแทนที่ ไม่ปรากฏว่าบกพร่องไปเลย

ครั้นนั้น พวกลัตัวเหล่านั้นพากันบริโภคข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องใด พากันรับประทานข้าวสาลีนั้น มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ลิ้นกากลช้านาน เพราะเหตุที่ลัตัวเหล่านั้นบริโภคข้าวสาลีอันเกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องใด รับประทานข้าวสาลีนั้น มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ลิ้นกากลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป สตรีก็มีเพศหญิงปรากฏ บุรุษก็มีเพศชายปรากฏ เล่ากันว่าสตรีเพ่งดูบุรุษอยู่เสมอ บุรุษก็เพ่งดูสตรีอยู่เสมอ เมื่อคนหันมองเพศต่างเพ่งดูกันและกันอยู่อย่างนั้น ก็เกิดความกำหนดขึ้น เกิดความเราร้อนในกายขึ้น เพราะความเราร้อน(พระราศ)เป็นปัจจัย เขาหันมองจึงเสพเมตุนธรรมกัน(ເສພກາມກັນ)

ครั้นนั้นแล ลัตัวทั้งหลายที่ได้เห็นลัตัวพวกลื่นເສພເມຕຸນອຣມກັນຍູ່ ຈຶ່ງໂປຣຍຸ້າເລີ່ມບັງ ໂຢນມູລໂຄໄລ່ມບັງ ພຣ້ອມກັບພຸດວ່າ ດົນຫາຕີ້ຫ້ ຈົບຫາຍ ດົນຫາຕີ້ຫ້ ຈົບຫາຍແລ້ວພຸດຕ່ອງກັນໄປວ່າ ທຳໄມ້ເຂົ້າວ່າລັດຈຶ່ງທຳແກ່ລັດເຂົ້ານີ້ເລົາ ຂົ້ນທີ່ວ່າມານັ້ນຈຶ່ງເປັນອຣມເນື່ອມາຈົນຄຶງທຸກວັນນີ້ ຄືວິໃນໜົນທຸກບ່າງແໜ່ງ ດົນທັ້ງຫຼາຍໄດ້ໂປຣຍຸ້າເລີ່ມບັງ ໂຢຍຸ້າເລີ່ມກັນນັ້ນ ໂຢນມູລໂຄໄລ່ກັນບັງ ໃນເມື່ອເຂົ້າຈະນຳຄົນປະພຸດຕີ້ຫ້ຮ້າຍໄປສູ່ຕະແລງແກ້ງ ພວກລັດໆเหล่านັ້ນຍ່ອມຮັກ ໄດ້ແຕ່คำว่า เป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้นเลย

ອນິ່ງ ສິ່ງທີ່ລັດໆທັ້ງຫຼາຍຍ່ອມຮັກນວ່າໄມ້ເປັນອຣມໃນສົມຍັນນັ້ນ ມາບັດນີ້ລົງນັ້ນຍອມຮັກນັ້ນວ່າ ເປັນອຣມ (ກລ່າວຄື່ອ) ລັດໆພວກໃຫ້ອນເສພເມຕຸນອຣມກັນ ລັດໆພວກນັ້ນເຂົ້າບ້ານຫຼືອນິຄມໄມ້ໄດ້ (ເພະຕົ້ງຫ້າມ) ເປັນເວລາ ๒ ເດືອນບັງ ๓ ເດືອນບັງ (ແຕ່ບັດນີ້ໄມ້ຕົ້ງຫ້າມ) ເມື່ອໄດ້ລັດໆທັ້ງຫຼາຍພາກນັ້ນເສພລັດທອຣມ(ເມຕຸນອຣມ)ກັນ ເມື່ອນັ້ນລັດໆเหล่านັ້ນໄດ້ພາກນັ້ນພຍາຍາມປຸລູກບ້ານເຮືອນຊື່ນ ເພື່ອເປັນທີ່ກຳບັງການເສພລັດທອຣມນັ້ນ

ครั้นนັ້ນ ລັດໆຜູ້ໜຶ່ງເກີດຄວາມເກີຍຈົກວັນຊື່ນ ຈຶ່ງມີຄວາມເຫັນວ່າທ່ານທັ້ງຫຼາຍ ພວກເຮົາຈ່າຍລຳບາກເສີຍນີ້ກະໄໄ ທີ່ຕົ້ງໄປເກີບข้าวสาลີມາ ທັ້ງໃນເວລາເຍື່ນລຳຫຽບອາຫານເຍື່ນ ທັ້ງໃນເວລາເຂົ້າລຳຫຽບອາຫານເຂົ້າ ອຍາກຮະນັ້ນເລີຍ ເຮົາຄວາໄປເກີບข้าวสาลີມາໄວ້ເພື່ອບັນຍົງທັ້ງເວລາເຍື່ນທັ້ງເວລາເຂົ້າໃນຄວາມເດືອກກັນ ຄຮັນນັ້ນ ມີລັດໆອັກຜູ້ໜຶ່ງເຂົ້າໄປຫາລັດໆຜູ້ໜຶ່ງ ແລ້ວຫວານວ່ານີ້ແນະຄຸນ ມາໄປເກີບຂ້າວສາລີກັນເດີດ ລັດໆຜູ້ໜຶ່ງຈຶ່ງບົກວ່າ ຂໍາໄປເກີບຂ້າວສາລີມາໄວ້ບັນຍົງທັ້ງເຫົ້າຄວາມເດືອກກັນແລ້ວຄຸນ

ที่นั่นสัตว์ผู้นั้นก็ເຂາຍอย่างสัตว์ผู้ไปเก็บข้าวสาลีคนแรกนั้น หึ้งได้ไปเก็บข้าวสาลีมาໄວ่คราวเดียว เพื่อพอบริโภคถึง ๒ วัน ต่อมา ก็ผู้ไปเก็บข้าวสาลีมาໄວ่คราวเดียวเพื่อพอบริโภค ๔ วัน... เพื่อ บริโภค ๙ วัน โดยเห็นว่าการทำเช่นนี้เป็นการดีแล้ว เมื่อสัตว์เหล่านั้นพยายามเก็บข้าวสาลีสะสม ໄว้เพื่อบริโภคกัน เมื่อนั้น ข้าวสาลีก็กล้ายเป็นข้าวที่มีรำห่อมেล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ต้น ข้าวที่ถูกเก็บแล้วก็ไม่ออกขี้นอีกเหมือนแต่ก่อน ปราภูพร่องเป็นหย่อมๆเป็นตอนๆ จึงมีข้าวสาลี ขี้นเป็นกลุ่มๆ

ครั้นนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงจับกลุ่มประชุมกันเป็นกลุ่มๆต่างปรับทุกธิกันว่า เราทั้งหลายบัดนี้ ได้เกิดมีธรรมอันเลวทรามปราภูเขี้นในสัตว์ คือ พากเราทั้งหลายแล้ว ด้วยว่าเมื่อก่อนนี้พากเรา ได้เป็นผู้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกทางกายของตนเอง สัญจรไปมาได้ใน อากาศ อญ្យในวิมานอันส่างาม สถิอยู่ในวิมานนั้นเป็นเวลาช้านาน บางครั้งบางคราวก็เกิดจัน ดินลอยขึ้นบนน้ำ เป็นของทั่วไปแก่พากเราทุกคนเป็นเวลาช้านาน จันดินนั้นบริบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส พากเราทุกคนได้พยายามปั้นจันบริโภคเป็นคำๆ เมื่อพากเราทำอย่างนั้น รัศมีในกาย ของเราก็สูญหายไป เมื่อรัศมีสูญหายไปแล้ว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปราภูเขี้น... ดวงดาวนักษัตริ หั้งหลายก็ปราภูเขี้น... กลางคืนและกลางวันก็ปราภูเขี้น... เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปราภูเขี้น... ฤดูและปีก็ปราภูเขี้น พากเราทุกคนบริโภคจันดิน รับประทานจันดิน มีจันดินเป็นอาหาร ตำรังชีพอยู่ได้ลื้นกาลช้านาน เพราะอกุศลธรรมหั้งหลายอันชั่วชา (กิเลสต่างๆ) ได้ปราภูเขี้นแก่ พากเรา จันดินจึงสูญหายไป

เมื่อจันดินสูญหายไปแล้ว จึงมีกะบิดินปราภูเขี้น กะบิดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่นและรส พากเราทุกคนได้บริโภคกะบิดิน รับประทานกะบิดิน มีกะบิดินเป็นอาหาร ตำรังชีพอยู่ได้ลื้นกาล ช้านาน แต่เพราะอกุศลธรรมหั้งหลายอันชั่วชาได้ปราภูเขี้นแก่พากเรา กะบิดินจึงสูญหายไป

เมื่อกะบิดินสูญหายไปแล้ว จึงมีเครื่อดินปราภูเขี้น เครื่อดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่นและ รส พากเราทุกคนได้บริโภคเครื่อดิน รับประทานเครื่อดิน มีเครื่อดินเป็นอาหาร ตำรังชีพอยู่ได้ลื้น กาลช้านาน แต่เพราะอกุศลธรรมหั้งหลายอันชั่วชาได้ปราภูเขี้นแก่พากเรา กะบิดินจึงสูญหายไป

เมื่อเครื่อดินสูญหายไปแล้ว จึงมีข้าวสาลีปราภูเขี้นเองในที่ไม่ต้องໄດ เป็นข้าวที่ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ข้าวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ตอนเย็นพากเราทุกคนไปนำเอาร้าวสาลี ชนิดไดมาริโภคในเวลาเย็น ถึงตอนเข้าข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกกึ่งอกขี้นแทนที่ ตอนเข้า พากเราทุกคนไปนำเอาร้าวสาลีชนิดไดมาริโภค ถึงตอนเย็นข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกกึ่งอก ขี้นแทนที่ไม่ปราภูร่องไปเลย

เมื่อพากเราทุกคนบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องໄດ รับประทานข้าวสาลีนั้น มี ข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ตำรังชีพอยู่ได้ลื้นกาลช้านาน แต่เพราะอกุศลธรรมหั้งหลายอันชั่วชาได้ ปราภูเขี้นแก่พากเรา ข้าวสาลีนั้นจึงกล้ายเป็นข้าวมีรำหุ้มเมล็ดบ้าง มีแกลบห่อมেล็ดบ้าง แม้แต่

ต้นข้าวที่เกี่ยวไปแล้วก็ไม่ออกขึ้นอีกเหมือนแต่ก่อน ปรากรภพร่องเป็นหย่อมฯเป็นตอนฯ จึงมีข้าวสาลีขึ้นเป็นกลุ่มฯ อย่ากระนั่นเลย บัดนี้ พากเราราครมาแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน เลี้ยเดิດ ครุ้นปรึกษากันดังนี้แล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงแบ่งข้าวสาลี ปักปันเขตแดนกัน

ครั้นนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลภมาก ลงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้ มาบริโภค สัตว์หงษ์หลายจึงพา กันจับสัตว์ผู้นั้นแล้วก่อการตักเตือนว่า นี่ແນະເຂອ ເຮອກຮາທຳກຣມໜ້ວ່າ ຂ້ານັກທີ່ສງວນສ່ວນຂອງຕົນໄວ້ ໄປເກີບເອາສ່ວນອື່ນທີ່ເຂາໄມໄດ້ໃຫ້ມາບຣິໂພຄ ເຮອຍ່າທຳກຣມໜ້ວ່າ ຂ້າເຫັນປານນີ້ອຶກເລຍ

สัตว์ผู้นั้นรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ ແຕກີຢັງສງວນສ່ວນຂອງຕົນໄວ້ ໄປເກີບເອາສ່ວນອື່ນທີ່ເຂາໄມໄດ້ໃຫ້ມາບຣິໂພຄ สัตว์เหล่านັ້ນຈຶ່ງພາກັນຈັບສັດວັນນີ້ ແລ້ວໄດ້ກ່າວລ່າວຕັກເຕືອນວ່າ ນີ້ແນະເຂອ ເຮອກຮາທຳກຣມໜ້ວ່າ ຂ້ານັກທີ່ສງວນສ່ວນຂອງຕົນໄວ້ ໄປເກີບເອາສ່ວນອື່ນທີ່ເຂາໄມໄດ້ໃຫ້ມາບຣິໂພຄ ເຮອຍ່າທຳກຣມໜ້ວ່າ ຂ້າເຫັນປານນີ້ອຶກເລຍ ສັດວົບງາພວກຈຶ່ງໄດ້ຕັບຕິດວ່າຍິ່ງຝ່າມືອ ບາງພວກກີ ໃຊ້ກ້ອນດິນປາ ບາງພວກກີໃຫ້ທ່ອນໄມ້ຖຸບຕິ

เนื่องด้วยມີເຫດຸ່ນນີ້ເປັນຕົ້ນມາ ກາຣດີເອາລິ່ງຂອງທີ່ເຈົ້າຂອງໄມ້ໄດ້ໃຫ້ (ກາຣໂໂມຍ) ຈຶ່ງປຣກງານ ກາຣດີເຕີຍຈຶ່ງປຣກງານ ກາຣກລ່າວເທິ່ງຈຶ່ງປຣກງານ ກາຣດີທ່ອນໄມ້(ຖຸບຕິກັນ)ຈຶ່ງປຣກງານ

ครั้นนั้นແລ້ວ ສັດວົບທີ່ເປັນຜູ້ໃຫຍ່ ຈຶ່ງປະໜົມກັນແລ້ວປັບຖຸກົງກັນວ່າ ພ່ອຄຸນເຊື່ຍກາຣດີເອາລິ່ງຂອງທີ່ເຈົ້າຂອງໄມ້ໄດ້ໃຫ້ ກາຣດີເຕີຍ ກາຣພູດເທິ່ງ ກາຣດີເອາທ່ອນໄມ້(ຖຸບຕິກັນ) ຍັງມາປຣກງານໄດ້ ເພຣະຮຽມອັນຫຼັກໜ້າແລ່ດີ ບັດນີ້ຮຽມອັນຫຼັກໜ້າແລ່ນັ້ນໄດ້ປຣກງານຂຶ້ນແລ້ວໃນສັດວົບທັງໝາຍ ອຍ່າ ກະນັນເລຍ ພວກເຮົາຈະຕ້ອງສມມຕິສັດວົບຜູ້ທີ່ໃຫ້ເປັນຜູ້ວ່າກລ່າວຜູ້ທີ່ຄວາມວ່າກລ່າວໄດ້ໂດຍຂອບ ໄທີ່ເປັນຜູ້ຕໍ່ທ່ານີ້ທີ່ຄວາມວ່າກລ່າວໄດ້ໂດຍຂອບ ໄທີ່ເປັນຜູ້ຂັ້ນໄລ້ຄົນທີ່ຄວາມຂັ້ນໄລ້ໄດ້ໂດຍຂອບ ພວກເຮົາຈັກແບ່ງສ່ວນຂ້າວສາລີໃຫ້ແກ່ຜູ້ເປັນຫຼັກໜ້າ

ครັນແລ້ວສັດວົບເຫັນນີ້ພາກັນເຂົ້າໄປທາສັດວົບທີ່ມີຽປ່ງສ່ວຍງາມກວ່າດຸນ່າໜຳກວ່າ ນໍາເລື່ອມໄສກວ່າ ນໍາເຄາຣພເກຮງໝາມມາກວ່າສັດວົບທຸກຄົນ ແລ້ວແຈ້ງໃຫ້ກວາບວ່າທ່ານຜູ້ຈົງ ເຊັ່ນມາເຄີດພ່ອ ພ່ອຈົງວ່າກລ່າວຜູ້ທີ່ຄວາມວ່າກລ່າວໄດ້ໂດຍຂອບ ຈະຕໍ່ທ່ານີ້ທີ່ຄວາມວ່າກລ່າວໄດ້ໂດຍຂອບ ຈະຂັ້ນໄລ້ຜູ້ທີ່ຄວາມຂັ້ນໄລ້ໄດ້ໂດຍຂອບເຄີດ ພວກໜ້າພົຈເຈົ້າຈັກແບ່ງສ່ວນຂ້າວສາລີໃຫ້ແກ່ພ່ອ ສັດວົບຜູ້ນີ້ຮັບຄຳຂອງສັດວົບເຫັນນີ້ ແລ້ວຈົງວ່າກລ່າວຜູ້ທີ່ຄວາມວ່າກລ່າວໄດ້ໂດຍຂອບ ສ່ວນສັດວົບເຫັນນີ້ໄດ້ແບ່ງສ່ວນຂ້າວສາລີໃຫ້ແກ່ສັດວົບຜູ້ເປັນຫຼັກໜ້າ

ກີພຣະເຫດຸ່ນທີ່ຜູ້ເປັນຫຼັກໜ້າ ເປັນຜູ້ທີ່ມາຫຼັນສມມຕິຂຶ້ນ ດັ່ງນັ້ນ ຄໍາວ່າ ມາຫຼັນສມມຕິເຈົ້າ ຈຶ່ງເກີດຂຶ້ນເປັນອັນດັບແຮກ ໂດຍເຫດຸ່ນທີ່ຜູ້ເປັນຫຼັກໜ້າ ເປັນຫຼູ່ຍື່ງແທ່ງເຂົດທັງໝາຍ ດັ່ງນັ້ນຄໍາວ່າ ກົມຕຣີຍ ກົມຕຣີຍ ດັ່ງນີ້ ຈຶ່ງເກີດຂຶ້ນເປັນອັນດັບທີ່ ๒ ແລ້ວໂດຍເຫດຸ່ນທີ່ຜູ້ເປັນຫຼັກໜ້ານັ້ນຍັງໜ່າເລີ່ມໃຫ້ສູງໃຈໄດ້ ໂດຍຮຽມ ດັ່ງນັ້ນຄໍາວ່າ ພຣະຣາຊ ພຣະຣາຊ ດັ່ງນີ້ ຈຶ່ງເກີດຂຶ້ນເປັນອັນດັບທີ່ ๓ ກາຣບັງເກີດຂຶ້ນແທ່ງສັດວົບກົມຕຣີຍໄດ້ມີຂຶ້ນໄດ້ກີພຣະຄໍາທີ່ຮູ້ກັນ ຍອມຮັບກັນວ່າເປັນຂອງດີ ເປັນຂອງໂບຮາณດັ່ງກ່າວມານີ້*

ถ้าพิจารณาจากหลักคำสอนตามที่ยกมาให้ดูนี้ จะเห็นได้ว่าทัศนะของพุทธศาสนา ขัดแย้งกับทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ตรงที่ศาสนาพราหมณ์ถือว่าคนในวรรณะพราหมณ์ เกิดขึ้นในลำดับแรกสุด โดยการลิขิตของพระม แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาสอนว่า ชนชั้นปักษ์ของ หรือ วรรณะกษัตริย์ ถูกสมมติให้เกิดขึ้นเป็นลำดับแรกสุดโดยความยินยอมพร้อมใจกันของกลุ่มนเหล่าอื่นเลือกขึ้นมาเป็น หัวหน้า ให้ทำหน้าที่ปักษ์ของพากษาเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข อย่างไรก็ตาม แม้พุทธศาสนาจะอธิบายว่าเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมมีส่วนสมมติให้วรรณะกษัตริย์เกิดก่อนวรรณะอื่น แต่ก็มิได้นั่นเรื่อง ลำดับของการเกิด ว่า ถ้าใครเกิดก่อนแล้วจะต้องสำคัญกว่าวรรณะที่เกิดภายหลังแต่อย่างใด แต่พุทธศาสนาจะเน้นอธิบายให้เห็น กระบวนการเกิด มากกว่า ว่า กำเนิดของคนในวรรณะไหน ถูกสมมติเรียก โดยอาศัยเหตุปัจจัยใด

หลังจากที่ได้อธิบายถึงกำเนิดที่มาของชนชั้นปักษ์ของแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงอธิบายถึงกำเนิดที่มาของคนในวรรณะพราหมณ์ แพคย์ และศูทร ตามลำดับดังนี้^{๒๐}

*ดูกราเวญฉะและภารதวราช ครั้นสมัยต่อมา มีคนพากหนึ่งมาคิดกันว่า การฆ่าลัตว์อื่น ก็ตี การลักษรพย กตาม การผิดลูกเมี้ยผู้อื่น ก็ตาม การพูดเท็จ ก็ตาม การดื่มน้ำماء ก็ตาม หรือการทำชา อื่นๆ เมื่อบุคคลทำไปแล้วก็น่าจะชำระล้างออกเป็นได้ หรือลอยทึ้งลงไปในกระถางน้ำได้ เมื่อคิดกันดังนี้แล้ว จึงมีการทำพิธีล้างบ้า ลอยบานกันเป็นการใหญ่ ผู้คิดการล้างบานปะลอยบานนี้ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็น เจ้าพิธี และได้พยา想像ประกอบพิธีกรรมที่ทำให้ผู้เข้าร่วมเห็นว่าเป็นเรื่องน่าเชื่อถือ นำประกอบตาม พากเจ้าพิธีจึงได้ถูกเรียกว่า พราหมณ์ ดูกราเวญฉะและภารதวราช ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า พราหมณ์เป็นวรรณะที่สองรองลงมาจากกษัตริย์

ในสมัยเริ่มแรก พากพราหมณ์นั้นได้อาภิญญาในกระท่อมตามแนวป่า เพ่งบ่าเพญามาอยู่ ในกระท่อมที่มุงบังด้วยใบไม้ พากเขาไม่มีการหุงต้มอาหารกินเอง ไม่มีการปลูกข้าว ดำเนินงาน เวลาเข้าเย็นก็จะพา กันออกไปเที่ยวเสาะแสวงหาอาหาร ตามความนิคழราชนี เพื่อบริโภคในแต่ละวัน เมื่อรับประทานอาหารแล้ว ก็พา กันกลับเข้าสู่กระท่อมในราวดาตามเดิม เพียรเพ่งบ่าเพญามาต่อไป พากพราหมณ์ที่มีความเพียรแก่กัน มีความพยายามก็สามารถบรรลุความได้ ส่วนพากที่ไม่มีความเพียรก็ไม่สามารถสำเร็จงานได้ จึงจะทิ้งกระท่อมเที่ยลัญจระตามหมู่บ้านตามนิคณต่างๆ ได้เที่ยวแต่กalonสอนมนต์ประกอบพิธีกรรมหาเลี้ยงชีพไปวัน ๆ พากนี้เรียกว่า อัชฌายิกา จัดเป็นพากที่สาม ดูกราเวญฉะและภารதวราช ก็สมัยนั้นการทรงจำ การสอน การบอกมนต์ ถูกสมมติว่า เลา แต่มาบัดนี้ สมมติว่า ประเสริฐ

ดูกราเวญฉะและภารதวราช มีชนอีกพากหนึ่ง มีการยินดียืดมั่นในเมณฑรร แม้ว่าทำการงานประเภทใช้แรงงานแตกต่างกันไป เช่น ทำนา ค้าขาย ตามความสามารถที่พากเขานัด เพราะความที่เขามีความยินดีและยืดมั่นในเมณฑรร พากเขางึงมีชื่อว่า เ渭สสา ด้วยประการดังกล่าวนี้ การอุบัติของพากแพคย์จึงมีขึ้น

ดูกราเสภูมิและภารทวะ ล้วนชื่อพากหนึ่ง คอยรับจ้างทำงานจากรัฐบาลนี้ มีอาชีพภารงานไม่เป็นล้ำ เป็นลับ รับจ้างหาเลี้ยงชีวิตไปปั้นๆ พอดีในการผ่าสัตว์ การประมง พอดีในเมืองธรรม เช่นกัน พวคนี้จึงมีชื่อว่า ลุทธ ก็ด้วยประการนี้ การอุบัติของศุบรรจงมีขึ้น*

เมื่อพิจารณาหลักคำสอนใน อัคคณูปสูตร ตามที่กล่าวว่า พจะสรุปวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์ได้ว่า แต่เดิมที่จุดลงมาจากชั้новาภัสรพรหม มีลักษณะเหมือนวัดถูเรืองแสง คือ มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกาย มีปีดเป็นอาหาร ได้สำเร็จทางใจ ครั้นมาอยู่ในโลก เมื่อปริโภคอาหารหยาบคาย จวนดิน กะบิดิน เครื่อดิน และข้าวสาลี ก็ทำให้เกิดกิเลสตัณหา ประกอบกับการดำเนินชีวิตภายในตัวแล้วล้อมที่เป็นบรรยายกาศของโลก จึงทำให้คุณสมบัติที่ได้มาจากชั้новาภัสรพรหมค่อยๆ สูญหายไป ร่างกายค่อยๆ หยาบและกล้าแข็งขึ้นเรื่อยๆ สีผิวค่อยๆ ผิดแยกแตกต่างกันออกไป และหลังจากที่ปริโภคข้าวสาลีแล้วก็มีการแยกเพศ เป็นชายหญิงและมีการสมสู่กัน

จากริวัฒนาการแห่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้สัตว์โลกเหล่านี้ค่อยๆ หมดสภาพความเป็นพรหม และไม่สามารถกลับคืนสู่ชั้новาภัสรพรหมได้อีกด้วย จนต้องกล้ายอมเป็นสัตว์โลกหรือที่เรียกว่า “มนุษย์” ไปในที่สุด ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินชีวิตอยู่บนโลก สัตว์โลกเหล่านี้ค่อยๆ มีกิเลสตัณหาเพิ่มขึ้นและมีการประกอบกรรมชั่วมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น มีการกักตุนข้าวสาลี มีการลักขโมย ปีปดมดเท็จ เบียดเบี้ยนทำลายล้างซึ่งกันและกัน จนทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ สัตว์โลกเหล่านี้จึงได้คิดกันเพื่อเลือกผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงและสวยงามขึ้นเป็น “มหาชนสมมติเจ้า” ให้ทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครอง ครั้นระยะต่อมาเพื่อความจำเป็นในการอยู่ร่วมกัน “สังคมสัตว์โลก” เริ่มสมมติให้มีบุคคลหลายเหล่า ซึ่งแต่ละเหล่ามีฐานะและหน้าที่แตกต่างกัน เช่น พวกเจ้าพิธี(พราหมณ์), พวกทำมาค้าขาย(แพศย์) และพวกรกรรมกร(ศุบรรจง) เป็นต้น

ในวาระนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงทัศนะต่อต้านเรื่องชั้นวรรณะไว้ พอกลุ่มได้ดังนี้

*ในหมู่มนุษย์ไม่มีความแตกต่างในเรื่องชาติกำเนิด ความแตกต่างเป็นเพียงโลกสมัญญา คือชื่อที่สมมติเรียกให้แตกต่างกันไป เช่นการแยกพวคตามประเภทของการประกอบอาชีพ ครั้นเวลาล่วงเลยนานานักเชื่อไปตามคำเรียกชื่อนั้น แต่ที่เป็นจริงแล้วมนุษย์จะเป็นไปตามชื่อเรียนนั้นก็ หากเป็นไปเพรากรรมคือการกระทำการทำของตนเองต่างหาก ถ้าจะตัดสินความเป็นพราหมณ์ก็จะต้องตัดสินกันด้วยกรรม ไม่ใช่ด้วยชาติกำเนิด ถ้าจะยกให้พราหมณ์อยู่ในวรรณะสูงสุดก็ต้องใช้กรรมเป็นเครื่องวัด ว่า ถ้าทำดีที่สุดก็ถือว่าเป็นผู้อยู่ในวรรณะสูงสุด และครกิตามถ้าประกอบคุณธรรมในระดับเดียวกันนั้นก็ถือว่าเป็นพราหมณ์ได้ ไม่ว่าจะมีชาติกำเนิดมาอย่างไร**

ตามที่กล่าวมาพอจะสรุปทัศนะที่แตกต่างกันระหว่างศาสนพราหมณ์กับพุทธ
ศาสนาได้ว่า ศาสนาพราหมณ์ถือว่า โดยชาติกำเนิดแล้ว พرحمลิขิตมนุษย์แต่ละวรรณะให้
มีฐานะสูงต่ำไม่เท่าเทียมกัน หรือถ้าใช้จำนวนของทางตะวันตกถือว่า คนไม่มีความเสมอ
ภาคกัน ในขณะที่พุทธศาสนาถือว่า โดยชาติกำเนิดแล้ว คนมีความเท่าเทียมกัน หรือ มี
ความเสมอภาคกัน แต่ที่ต่างกันเป็นเพียง การสมมติเรียก ไปตาม “กรรม” (การประกอบ
อาชีพและภาระหน้าที่ของชนแต่ละหมู่เหล่าเท่านั้นเอง)

๓ ทัศนะเรื่อง ความเสมอภาค ในพุทธศาสนาโดยพิจารณาจากหลักคำสอนอีนๆ

โดยความเป็นจริงแล้วพุทธศาสนาได้สอนเรื่องความเสมอภาค ไว้ในแห่งมุตต่างๆ มากมาย
แต่ในที่นี้จะหยิบยกมาเสนอเพียง ๓ ประเด็นสำคัญๆ คือ จากหลักคำสอนเรื่องกรรม, หลัก
คำสอนเรื่องขันธ์ ๕ และไตรลักษณ์ และ หลักคำสอนเรื่องสิทธิในการบรรลุมรรค ผล
นิพพาน ซึ่งจะได้นำเสนอแต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๓.๑ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องกรรม

อันที่จริงหลักคำสอนเรื่องกรรมเป็นทัศนะลึบเนื้องกับเนื้อหาสาระที่กล่าวมาแล้วใน
ข้อก่อน แต่ที่ได้หยิบยกมาวิเคราะห์ในประเด็นนี้อีกครั้งเพื่อที่จะ เน้น ให้เห็นบางประเด็นเกี่ยวกับ
ความเสมอภาค อย่างกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น

ค่าว่า กรรม ตามความเข้าใจของชาวบ้านทั่วๆ ไปมักจะมุ่งเน้นถึง ผล อันเลวร้าย
(ถ้า ผลดี เรียกว่า ผลบุญ) อันเนื่องมาจากได้เคยกระทำไว้ ในอดีต (มุ่งเน้นถึง อดีตชาติ) ด้วย
เหตุนี้ชาวบ้านจึงมักจะพูดกันติดปากว่า “ที่ต้องลำบากในชาตินี้เป็นเพระเวรกรรมแต่ชาติปาง
ก่อน” หรือ “เกิดมาชาตินี้เพื่อใช้กรรมเก่า” เป็นต้น แต่ถ้าถือตามคติที่แท้จริงของพุทธศาสนา
แล้วจะมีความหมายแตกต่างจากนี้ โดยสามารถแยกกรรมออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ที่ทาง
ตะวันตกเรียกว่าระดับ อภิปรัชญา กับระดับ จริยธรรม คือถ้าพิจารณาในระดับ
อภิปรัชญาจะมุ่งที่ เจตนาภายในจิตของผู้กระทำ ดังที่มีพุทธพจน์อธิบายไว้ว่า “เจตนาห
ภิกขุ เก ภูมิ ว ทามิ” แปลว่า ภิกขุหันหลาย เจตนานั้นเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจะใจแล้วจึง
กระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”

พระฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามความหมายในระดับนี้ กล่าวได้ว่า “กรรม” หมายถึง
การกระทำโดยเจตนา นั่นเอง ไม่ว่าทำดี (กุศลกรรม) หรือ ทำชั่ว (อกุศลกรรม) ถ้ากระทำ
โดยเจตนาแล้วถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น และเมื่อใครได้กระทำการมได้ลงไปแล้ว จะต้องได้รับ
ผลแห่งกรรมนั้นอย่างทั่วหน้ากันโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง และผลแห่งกรรมจะไม่มีการยกเว้น

ให้ครุ่น ไม่ว่ารายหรือจน พระมหาณี กษัตริย์ แพคย์ หรือสูตร ชายหรือหญิง นักบวชหรือ
คฤหัสด์ จะต้องตกอยู่ภายใต้ กฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม) อันเดียวกัน ดังที่มีพุทธจนฯกล่าว
ถึง กฎแห่งกรรม ไว้ว่า

สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น
ผ่านพ้น มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้ทราบและประณีต^{๓๔}

ชาย คฤหัสด์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆว่า เรา มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้
รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นผ่านพ้น มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำ
กรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่ว ก็ตาม เราชักได้รับผลของกรรมนั้น^{๓๕}

บุคคลหัวนพีชนิดใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ที่ดีย่อมได้ดี ผู้ที่ชั่วย่อมได้ชั่ว^{๓๖}

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงถึง กรรม และ การให้ผลของกรรม ไว้ใน จูพกัม-
มวีภังคสูตร ว่า ผู้ที่ชอบทำปานาติบทจะเกิดมาเมื่ออายุลั่น ส่วนผู้ล้มเว้นปานาติบทจะมี
อายุยืน, ผู้ชอบเบียดเบียนลัตัวจะเกิดมาเมื่อโรคมาก ส่วนผู้ล้มเว้นการเบียดเบียนลัตัวจะ
มีโรคน้อย, ผู้มักโกรธจะเกิดมาเมื่อผิวพรรณทรม ส่วนผู้ไม่มักโกรธจะมีผิวพรรณสวยงาม, ผู้มี
ใจริชยาจะเกิดมาเมื่อศักดาน้อย ส่วนผู้ไม่มีใจริชยาจะมีศักดามาก, ผู้ไม่บำเพ็ญทานจะเกิดมา^{๓๗}
มีโภคন้อย ส่วนผู้ชอบบำเพ็ญทานจะมีโภคมาก, ผู้เข็งกระด้างจะเกิดมาในตระกูลต่ำ
ส่วนผู้ที่ไม่เข็งกระด้างจะเกิดในตระกูลสูง, และผู้ไม่ชอบสอบถามผู้รู้จะเกิดมาเมื่อปัญญาธรรม
ส่วนผู้ที่ชอบสอบถามผู้รู้จะมีปัญญามาก^{๓๘}

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในแห่งนี้ จะเห็นได้ว่าพุทธ
ศาสนาถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยกรรมและการให้ผลแห่งกรรม คือ ถือ
ว่าถ้าใครทำกรรมใดลงไป ไม่ว่าดีหรือชั่ว ผู้อื่นจะเห็นหรือไม่เห็น เขาผู้นั้นจะต้องได้รับผล
ของกรรมนั้นตอบสนองอย่างเสมอ กัน ไม่เร็ว ก็ช้า แม้จะ “เหาะหนี” ก็ยังไม่พ้น

ถ้าจะพิจารณาความหมายในระดับจริยธรรม คำว่า กรรม หมายถึง ฐานะหน้าที่
การทำงาน อาชีพที่กำลังกระทำหรือกำลังอยู่ ดังที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ในว่าสภากสูตร
ว่า

*ดูกรวาสภูกุล ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัยโครักขกรรมเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็น^{๓๙}
ชาวนา มิใช่พระมหาณี... ผู้ได้เลี้ยงชีพด้วยคิลปะต่างๆ ผู้นั้นเป็นคิลปิน... ผู้ได้อาศัยการค้าเลี้ยงชีพ
ผู้นั้นเป็นพ่อค้า... ผู้ได้เลี้ยงชีวิตด้วยการรับใช้ผู้อื่น ผู้นั้นเป็นคนรับใช้... ผู้ได้อาศัยการลักษณะ
ทรัพย์เลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นเจ้า... ผู้ได้อาศัยครและศัตรuaเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นทหารอาชีพ... ผู้ได้เลี้ยงชีพ
ด้วยหน้าที่บุหริษ ผู้นั้นเป็นเจ้าหน้าที่การบูชา หาใช่พระมหาณีไม่... ฯลฯ เรายังคงที่ไม่มากเสles

คำใจไม่มีความถือมั่น ว่าเป็นพระมหาณ... คนมิใช่เป็นพระมหาณ เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพระมหาณ เพราะกรรม ไม่เป็นพระมหาณ ก็ เพราะกรรม เป็นข้านา ก็ เพราะกรรม (การงาน อาชีพ ความประพฤติ การดำเนินชีวิต) เป็นคิลปิน เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ เป็นโจร เป็นทหาร เป็นบุโรหิต และแม้แต่เป็นพระราชา ก็ เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นปฏิจสมุปบาท ฉลาดในธรรมและวิบาก ย่อมมองกรรมตามเป็นจริงอย่างนี้ โลกย่อมเป็นไปเพรากรรม หมู่ประชาชนย่อมเป็นไปเพรากรรม (กมมุนา วตตดี โลโก)^{๙๗}

เรามาได้เรียกคนเป็นพระมหาณ ที่เกิดมาจากการด้วย ผู้นั้นยังมีกิเลส เป็นแต่ลักษณะ โภวที(ธรรมเนียมพระมหาณเรียกทักษายคนอื่นว่า “โภ”) เท่านั้น เราเรียกคนที่ไม่มีกิเลส ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นต่างหากว่าเป็นพระมหาณ

อันนามและโคตรที่กำหนดตั้งกันไว้นั้นเป็นแต่ลักษณะทางการในโลก เพราะเกิดมีขึ้นมาตามคำเรียกของคนที่กำหนดตั้งกันไว้ในคราวนั้นๆ ตามที่ธิรุอันโนนเนื่องอยู่ในท้ายสิ้นกาลนานของลัตต์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ก็พรากล่าวว่าคนเป็นพระมหาณ เพราะชาติ แต่บุคคลจะเป็นพระมหาณ เพราะชาติ(กำเนิด)ก็หาไม่^{๙๘}

ดูกรพระมหาณ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำธรรม เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โดยก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำธรรม เพราะความเป็นผู้มีโภคามากมากก็หาไม่ได้ เราจะเรียกคนว่าต่ำธรรม เพราะความเป็นผู้มีโภคามากก็หาไม่ได้ แท้จริงบุคคลบางคนแม้เกิดในตระกูลสูง ก็ยังเป็นผู้ชอบฝ่าฝืน ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในการ พุดเท็จ พุดล้อเลียด พุดคำหยาบ พุดคำเพ้อเจ้อ เป็นคนละโมบ คิดเบียดเบียน เป็นมิจฉาทีธิ^{๙๙}

บุคคลไม่เป็นคนถ้อยเพราชาติ ไม่เป็นพระมหาณ เพราะชาติ แต่เป็นคนถ้อยเพรากรรม เป็นพระมหาณ เพราะกรรม(การกระทำ) ความประพฤติ*^{๑๐}

อันที่จริงในดินแดนชนพุทธวีปสมัยนั้น ยังมีลักษณะความเชื่ออื่นที่สอนเรื่องกรรมแตกต่างกันออกไปบ้าง กล่าวคือ “พวกบุพเพกตวatham”(ศาสนาเชน) ที่สอนเน้นเรื่อง กรรมเก่า “พวกอิศวนิรmitvatham” (ศาสนาพระมหาณ) ที่สอนเน้นว่า กรรมย่อมเป็นไปตามพระมหาณลิขิต และ “พวกอเหตุvatham” ที่สอนเน้นว่า กรรมเป็นเรื่องที่เขียนอยู่กับโชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัยใดเป็นตัวกำหนด^{๑๑} ซึ่งทั้ง ๓ ลักษณะมีแนวคิดที่แตกต่างไปจากทัศนะของพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะ “พวกอิศวนิรmitvatham” ที่สอนเรื่องกรรมไว้โดยมีวัดถุประสงค์เพื่อที่จะใช้เป็นฐานรองรับเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะ ว่าคนเราจะเกิดมาเป็นพระมหาณ กษัตริย์ แพคย์ หรือศูตร ย่อมเป็นไปตาม กรรม อันได้แก่การ ลิขิต ของพระ แต่ในทัศนะของพุทธศาสนา

กลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ เน้นว่าทุกสิ่งย่อมเป็นไปตาม กรรมลิขิต (กรรมในที่นี้หมายถึงการกระทำของเราเอง) ซึ่งโดยหลักการของพระพุทธองค์แล้ว ทรงสอนเรื่องกรรมโดย มีวัตถุประสงค์หลัก ๒ อย่างคือ ประการแรก เพื่อที่จะใช้หักล้างหลักคำสอนเรื่องการแบ่งชั้น วรรณะของศาสนาพราหมณ์ ส่วนอีกประการหนึ่งเพื่อที่จะ สอนให้รู้จักพึงตนเอง^{๒๓} ดังพุทธ-พจน์ที่ว่า “อตุตา ทิ อตุตโน นาโน” (ตนนั้นแลเป็นที่พึงแห่งตน) โดยไม่ต้องหวังอ้อนวอนเท่า หรือบุชาญญเพื่อขอให้พระมหาช่วยเหลือ หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงช่วยอะไรไม่ได้ เพราะพระองค์เป็นเพียงแต่ “ผู้ช่วยของทางให้” เท่านั้น ส่วนใครอยากได้ อยากรู้อะไร จะต้องลงมือการทำด้วยตนเอง เท่านั้น และทุกคนก็อยู่ในฐานะที่เสมอเหมือนเท่าเทียมกัน คือ ถ้าใครทำก็ได้ ไม่ทำก็ไม่ได้ หรือถ้าจะนำเอาหลักคำสอนของศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าที่ว่า “พระเจ้าจะช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่ช่วยตนเองเท่านั้น” ก็มีความหมายเท่ากับว่าให้ทำการกระทำ ของตนเองตามทัศนะของพุทธศาสนานั่นเอง

ถ้าจะนำเอาหลักคำสอนเรื่องกรรมหั้นในแห่ง อภิปรัชญา และแห่ง จริยธรรม มาอธิบาย รวมกัน ก็กล่าวได้ว่าในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีหั้นส่วนที่ เสมอ และ แตกต่าง กันโดยกรรม คือในแห่งที่กล่าวว่า เสมอกันโดยกรรม หมายถึง เสมอกันโดย กฎแห่งกรรม คือ ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม(กรรมนิยาม)อันเดียวกัน ส่วนในแห่งที่กล่าวว่า แตกต่างกัน โดยกรรม หมายถึง แตกต่างกันโดยการกระทำ คือ จะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร พ่อค้า หรือเป็นโจร ขึ้นอยู่กับกรรมอันเป็นการกระทำของตนเองหั้นลิ้น

๓.๒ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องขันธ์ ๕ และไดรัลักษณ์

หากพิจารณาเรื่องความเสมอภาคโดยเปรียบเทียบกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ ซึ่งถือว่ามนุษย์เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระเจ้า โดยที่พระองค์ทรงสร้างจากผงคลีดิน และ ระบายน “ลมแห่งชีวิต” จากพระองค์เข้าไป จึงทำให้มนุษย์มีหั้นชีวิต จิต และวิญญาณ (ดู มัด-ชaya ๑๐, ๒๔) ประกอบกับพระองค์ทรงสร้างมนุษย์ตาม “ฉايا” ของพระองค์ ฉะนั้นมนุษย์ ทุกคนจึงมีเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งชีวิตเสมอ กันในฐานะที่เป็นส่วนแบ่ง และ ฉ่ายของ พระ-เจ้า^{๒๔}

แต่ถ้าพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ามนุษย์ เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระเจ้าเช่นกัน จะต่างกันตรงที่ศาสนาพราหมณ์ถือว่าพระมหาทรง สร้างมนุษย์แต่ละวรรณะในต่างๆ กัน และทรง ลิขิต มนุษย์แต่ละวรรณะจากตำแหน่ง อวัยวะที่สูงต่ำไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละวรรณะจึงไม่เท่า เทียมกันด้วย

ครั้นนำเอาแนวคิดข้างต้นมาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีแง่มุมที่แตกต่างกัน คือ พุทธศาสนาถือว่าการเกิดขึ้นและเป็นไปของชีวิตมนุษย์เป็นไปตามกระบวนการแห่งกรรม โดยที่แต่ละชีวิตต่างก็ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า ขันธ์ ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ^{๒๙} และขันธ์ที่ ๕ ต่างก็เป็นลักษณะ ที่มีลักษณะ คือมีความเกิดขึ้น ความดับ滅 และความผันแปรอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ เพราะลักษณะธรรมเหล่านี้ตกลอยู่ภายใต้ หลักไตรลักษณ์^{๓๐} คือ อันจตา (ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความไม่สามารถสภาพเดิมได้) และอนัตตตา (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง)^{๓๑}

เพราะฉะนั้น หากพิจารณาจากหลักคำสอนดังกล่าว ถือว่ามนุษย์ทุกคน และทุกชั้นวรรณะ ต่างก็เสมอกันโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ คือต่างก็ประกอบด้วยขันธ์ ๕ และตกลอยู่ภายใต้หลักไตรลักษณ์โดยไม่มีการยกเว้น แม้แต่ชีวิตและพระวรกายของพระองค์เองก็ไม่อาจفينกฎเกณฑ์นี้ได้ และถ้าจะนำเอาหลักคำสอนเรื่อง กำเนิดที่มาของมนุษย์ และเรื่อง กรรม ที่กล่าวแล้วมาประกอบในการอธิบาย จะได้ว่าในเมื่อมนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกันโดย กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องเท่าเทียมกัน โดยกฎเกณฑ์ทางสังคม ด้วย

๓.๓ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องสิทธิในการบรรลุมรรค ผล นิพพาน

ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาถือว่าการ บรรลุนิพพาน เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยที่พุทธศาสนาได้แบ่งนิพพานอย่างกว้างๆออกเป็น ๒ ระดับ* คือ ระดับโลกียะ และ ระดับโลกุตตระ^{๓๒} คำว่า “นิพพานระดับโลกียะ” หมายถึง นิพพานชั่วคราว โดยที่

*นิพพานอาจจะแบ่งได้หลายแบบ มุ่ม เช่น นิพพานที่มีเบญจขันธ์เหลือ กับนิพพานที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ ใน อังคุตตรนิกาย ท่านแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ^{๓๓} ๑ สันทิภูติกนิพพาน หมายถึง นิพพานที่บุคคลเข้าถึงได้ในขณะที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมประจำ เช่น ๒ นิพพาน หมายถึงการดับกิเลสได้ หมดสิ้น ๓ ปรินิพพาน หมายถึงพระอรหันต์ที่ลั่นชีวิตแล้ว ยังคงเหลือแต่ภาวะนิพพานล้วนๆ ๔ ตหังคันนิพพาน หมายถึงนิพพานชั่วคราวโดยอาศัยกุศลธรรมข่มระงับกิเลสไว้ ๕ ทิฎฐธรรมนิพพาน หมายถึงนิพพานที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ในกาลชาติปัจจุบัน ในคัมภีร์ปภิสัมภิทามัคค์ ท่านได้แบ่ง นิพพานออกเป็น ๕ ระดับ คือ^{๓๔} ๑ ตหังคันโนร (นิโนร = นิพพาน) หมายถึง การข่มระงับกิเลสไว้ ชั่วคราวโดยจิตตั้งมั่นอยู่ในธรรมฝ่ายกุศล ๒ วิกขัมกนนิโนร หมายถึงการข่มระงับกิเลสไว้ชั่วคราวโดย อำนาจของปาน ๓ สมุจเฉทนโนร หมายถึงการกำจัดกิเลสออกจากจิตได้หมดสิ้นโดยอำนาจของ อริยมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคตมิมรรค และอรหัตมรรค ๕ ปฏิปัสสทหิ- โนร หมายถึงการกำจัดกิเลสออกจากจิตได้หมดสิ้นโดยอาศัยอำนาจของอริยผล ๕ คือ โสดาปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคตมิผล และอรหัตผล ๕ นิสสรณโนร หมายถึง การหลุดพ้นจากกิเลสระดับการ หลุดพ้นห่างไกลไป從ร้อยต่างหากจากกิเลส

กิเลสภู�性มีระงับชั่วคราวประดุจเอาหินทับหญ้าไว้ ข่มไว้ด้วย ฝาน หรือภู�性มีไว้ด้วย กฎธรรม เป็นการชั่วคราวนั้น แต่ถ้าเมื่อใดที่ออกจาก ฝานหรือมี อกุศลธรรม เข้ามาครอบงำจิต กิเลสก็จะฟูงขึ้นมา ทำให้จิตครุร้ายและเป็นทุกข์ได้อีก ส่วนคำว่า นิพพานระดับโลกุตระ หมายถึง นิพพานถาวร โดยที่กิเลสภู�性จัด ขัด เกลา ขัดลอกออกจากจิตได้หมดล้วน เปรียบประดุจถอนราภัณฑ์โคนหญ้านั้น นำไปเพา ทำลายทั้งแล้ว ไม่เหลือเชืออยู่ต่อไปอีก จึงทำให้จิตเข้าถึงความสงบสุขที่แท้จริงได้อย่าง ถาวร แม้จะภู�性ะตุนอย่างไร จะไม่ครุร้ายอีกแล้ว เพราะไม่เหลือเชือกิเลสภู�性ในจิตอีก ผู้ที่ สามารถจัดกิเลสออกจากการจิตได้หมดล้วน พุทธศาสนาเรียกว่าเป็น ผู้บรรลุนิพพาน หรือ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ นั้นเอง

ส่วนวิธีการที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพานได้นั้น พุทธศาสนาได้วางหลักการไว้ว่า บุคคลผู้นั้นจะต้องทำการให้ถึงพร้อมด้วย ความสมบูรณ์แห่งศีล, ความสมบูรณ์แห่งสามัคชี และความสมบูรณ์แห่งปัญญา ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ใน กัลยานสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! กิษรผู้มีกัลยานศีล กัลยานธรรม กัลยานปัญญา ย่อมเป็นผู้เสรีเจธุระ อยู่จนพระมหาธรรมในพระธรรมวินัยนี้ เรายังกว่าอุดมบุรุษ

๑ กิษรผู้มีกัลยานศีล คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีศีลสำรวมในปางภูโนกษ์ (ศีลสำคัญของ ภิกษุ) สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโศร (ความประพฤติและมารยาทดีงาม) เท็นภัยในโภค เล็กๆน้อยๆ สามารถศึกษาอยู่ในลิกขานบทั้งหลาย เมื่อเชื่อว่ามีกัลยาน ศีลดังกล่าวมานี้

๒ กิษรผู้มีกัลยานศีลดังนี้แล้ว จะเชื่อว่ามีกัลยานธรรมได้อย่างไร? กิษรในพระธรรมวินัยนี้ ประกอบเนื่องๆซึ่งการอบรมธรรม อันเป็นไปแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการอยู่ เมื่อเชื่อว่ามี กัลยานธรรมดังกล่าวมานี้แล

๓ กิษรผู้มีกัลยานศีล กัลยานธรรม ดังนี้แล้ว จะเชื่อว่ามีกัลยานปัญญาได้อย่างไร? กิษร ในพระธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งเจตวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะสามัคชี) ปัญญาวิมุตติ (ความ หลุดพ้นเพราะปัญญา) อันไม่มีอาสวะ เพาะลั่นอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งของตนในปัจจุบันอยู่ เมื่อเชื่อว่ามีกัลยานปัญญาอย่างนี้แล

กิษรผู้มีกัลยานศีล กัลยานธรรม กัลยานปัญญา ดังนี้แล้ว ชื่อว่าเสรีเจธุระ อยู่จนพระมหา- ธรรม เรายังกว่า อุดมบุรุษ๊

นอกจากนี้พุทธศาสนาถือว่าในอนาคต โดยไม่จำกัดกาลเวลา ถ้ายังมีผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบตามหลักการที่ทรงวางไว้นี้ จะยังคงมีผู้ที่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ชั่ว กาลนาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อิเม เจ ภิกษุ เว ภิกษุ สมมา วิหารยุ อสุณูโน โลโก อรหุเตหิ อสุส.- ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุปฏิบัติชอบแล้ว โลกจะไม่ว่างพระอรหันต์”^{๓๔}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าถ้าผู้ใดปฏิบัติตามกระบวนการที่พระองค์ทรงวางไว้ ก็จะสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้เสมอ กัน อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ทรงยอมรับความจริงตามธรรมชาติเรื่อง ความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่นกัน คือบางคนแม้จะบำเพ็ญเพียรครบเหตุปัจจัยที่วางไว้ก็ตาม แต่ถ้าการมีyangไม่แก่กล้าพอ ก็จะยังไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระองค์ทรงตรหหนักหลังจากที่ตรัสไว้ใหม่แล้ว โดยทรงเปรียบลัตต์วโลก “ประดุจบัว ๔ เหล่า” โดยบัวเหล่าแรกที่พ้นน้ำแล้ว เมื่อต้องแสงอาทิตย์ (ได้ฟังคำสอน) ก็จะเบ่งบานในทันที, เหล่าที่ ๒ บัวปริมน้ำ จะเบ่งบานในวันรุ่งขึ้น, เหล่าที่ ๓ บัวใต้น้ำ จะบานในวันถัดๆไป และเหล่าที่ ๔ ที่อยู่ใต้น้ำติดกับโคลนตาม จะไม่มีโอกาสเบ่งบานและจะกลายเป็นอาหารของเต่าและปลาในที่สุด^{๗๗} ครั้นเมื่อทรงพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลดังกล่าวมานี้ จึงได้ตัดสินพระทัยประกาศคำสอนแก่พวกปัญจวัคคีย์เป็นเหล่าแรก และเป็นผลให้อัญญาโภณทัญญา ได้ดวงตาเห็นธรรม และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา หลังจากนั้นชันเหล่าอื่นๆไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือแม้กระทั่งสามเณร(เด็ก) ก็สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ด้วยอย่างชันเหล่าต่างๆที่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เช่น ยสกุลบุตรและบริวาร จำนวน ๕๐ ท่าน^{๗๘} ชภีล ๓ พนองและบริวารจำนวน ๓๐๐ ท่าน^{๗๙} พระฉันนะ ซึ่งเคยเป็นข้าทาสรับใช้พระองค์มาก่อน^{๗๙} พระทัพมลบุตร ซึ่งบรรลุในขณะที่ยังเป็นสามเณรพระชนมายุได้เพียง ๗ พรรษา^{๗๙} องคุลิมาล จอมใจผู้กลับใจ^{๗๙} พระจุฬปันถกธรรม ที่เคราะกล่าวหากันว่าเป็นคนปัญญาทึบ^{๗๙} พระปภาจาราเตร หญิงที่เคยผิดหวังในรักงานจิตใจแหลกสลายมาก่อน^{๗๐} นอกจากนี้ยังมีผู้ที่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานในขณะที่ยังเป็นคุหัสด์ผู้คงเรือน เช่น พระนางเขมาเตร ผู้หลงใหลในรูปโฉมของตนเอง^{๗๐} พระเจ้าสุทโธทนา ผู้เป็นพระราชนิพัตติ^{๗๐} ลัตติมหาอัมมาตย์ และพาหิยะหารุจิริยะ เป็นต้น^{๗๐}

ตามที่กล่าวมาหั้งหมด เรื่อง ความเสมอภาค พoSruปได้วาพุทธศาสนายอมรับเรื่องความแตกต่างตามธรรมชาติ ความรู้ความสามารถ แตกต่างกันโดยกรรม (การกระทำของแต่ละคน) แตกต่างกันโดยโลกสมัยญา แต่หั้งนี้พุทธศาสนาถือว่าโดยหลักการแล้ว “บัวต่างเหล่า” เหล่านั้นต่างก็เสมอ กันโดย กฎแห่งกรรม (Law of Kamma) คือ ต่างก็มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย และต่างก็ทำได้ ทำชั่วได้ชั่วเหมือนกัน ชีวิตและร่างกายของแต่ละคนต่างก็ประกอบด้วย ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา ลัณญา สังขาร และวิญญาณเหมือนกัน ไม่มีใครมีส่วนประกอบที่วิเศษวิโสไปกว่าใคร และแต่ละชีวิตต่างก็ตอกย้ำภาษาใต้ก្រးไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเหมือนกัน และเสมอ กันโดยหลักการและโอกาสที่จะบำเพ็ญเพียรให้บรรลุมรรค ผลนิพพาน ได้เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ในหลักคำสอนอีกหลายแห่งที่พระองค์ทรงสอน มีให้ ยึดถือตัวบุคคล เห็นอกกว่า หลักธรรม ดังที่ทรงตรัสเดือนแก่ กิจชัวกกิล ผู้ที่กำลังป่วยหนักและพิริวติ ที่จะได้เห็นพระวรกายของพระองค์เพื่อที่ได้ยึดเป็นที่พึ่ง พระองค์จึงทรงเตือนว่า “อย่าเลย วักกลิ ร่างกายอันเน่าเปื่อยนี้ เนื่องเห็นไปจะมีประโยชน์อะไร ดูกรวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเชื่อว่า เห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเชื่อว่าเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมนั้นแหล่วักกลิ จึงได้เชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็น เรา (ก็คือ) เห็นธรรม”^{๔๗} และยังทรงสอนมิให้กิจชุหังฝากชีวิตไว้กับการพึงพิงผู้อื่น แต่ให้ ดำรงอยู่ด้วยความเป็นอิสระโดยการพึงตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “กิจชุหังหลาย พวกระอุจมี ตนเป็นที่พึงเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึงเลย จมีธรรมเป็นที่พึงเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึงเลย”^{๔๘}... (การบำเพ็ญเพียร) เป็นหน้าที่ที่ເຂອทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตเป็นแต่ผู้บุกทางให้ ”^{๔๙} และ ก่อนที่จะทรงดับขันธปรินิพพาน ยังทรงยืนยันให้ยึดถือ หลักธรรม แทนตัวบุคคล ดังเห็นได้ เมื่อ พระอานันท์ ทูลถามว่าจะให้ยึดถือผู้ใดเป็นศาสดาแทนต่อไป พระองค์ทรงตอบว่า “ดูกรอานันท์ ธรรมวินัยที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่ເຂອทั้งหลาย จะเป็นศาสดาของพวกระ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”^{๔๖}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ยึดถือเรื่อง ของตัวบุคคลไม่ว่าจะเป็นชาติชั้นวรรณะใด หรือมิให้ยึดถือแม้แต่พระองค์เอง แต่สอนให้ยึด ถือเรื่องของธรรมหรือความถูกต้องเป็นเกณฑ์ ซึ่งหมายถึงสอนว่าทุกคนเสมอภาคเท่าเทียม กันโดยธรรม นั่นเอง

๔ ทัศนะเรื่อง เสรีภาพ ในพุทธศาสนา

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่อง เสรีภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนา ควรจะได้ทบทวนแนวคิดเบื้องต้น ที่ได้ยังกันนี้ของทางตะวันตกก่อน ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เปรียบเทียบกันดูว่ามีส่วนที่เหมือนหรือ แตกต่างกันอย่างไรบ้าง ซึ่งถ้าจะพิจารณาจากเนื้อหาที่เคยกล่าวมาใน บทที่ ๒-๓ จะเห็นได้ ว่าตามแนวคิดของทางตะวันตก เสรีภาพ หมายถึง การไม่ถูกควบคุมบังคับจากผู้อื่น โดย เฉพาะมุ่งเน้นที่ อำนาจรัฐ ซึ่งถือว่าเป็น อำนาจที่มาจากการออกกฎหมายนุษย์ แต่ถ้าจะนำแนว คิดดังกล่าวนี้มาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีมุ่งมองที่แตกต่างออก ไป โดยที่ความสามารถศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้ได้จากหลักคำสอนเรื่อง อริยลัจ ๔, ภิกามสูตร และ หัวข้อธรรมอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔

จากหลักคำสอนเรื่อง อริยสัจ ๔ ถือว่า “ทุกข์” เป็น สาระ หรือ แก่นแท้ ของชีวิตเลย ที่เดียว ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ความจริงทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น ทุกข์ย่อมตั้งอยู่และเลื่อนลื้นไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไร เกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรได้บําบํา

ดูกรภิกษุหั้งหลาย ก็ทุกขอริยสัจนี้แล คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความ เจ็บก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งที่ไม่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพราก จากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ บรรรณนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปทานขันธ์ ๔ เป็น ทุกข์

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พอที่จะวิเคราะห์ ทุกข์ ออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ทุกข์ทาง กาย(กายิกทุกข์) และทุกข์ทางใจ(เจตสิกทุกข์) หรือถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ทุกข์ประจำ สังขาร และทุกข์จร^{๕๐} คำว่า ทุกข์ประจำสังขาร (สภาพทุกข์) หมายถึง ทุกข์ที่มีอยู่คู่ลังขาร มาแต่เดิม ซึ่งประกอบด้วย ๓ อาการ คือ ความเกิด ความแก่ และความตาย ส่วนคำว่า ทุกข์จร (ปกิณณกทุกข์) หมายถึงทุกข์ที่มิได้มีอยู่คู่ลังขารมาแต่เดิม หากแต่ผลัดเปลี่ยนหมุน เวียนเข้ามาตามเหตุปัจจัยจนทำให้เกิดทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย ๔ อาการ ได้แก่ ความโศก ความครั่วครวญรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ความต้องประสบกับ สิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และความประรรณานสิ่งใดแล้วไม่ได้ดัง ประรรณาน และถ้าพิจารณาให้ละเอียดลงไปถึงใน เจตสิก(อาการประกอบจิต) จะพบว่ามี เจตสิกฝ่ายอกุศล ซึ่งถือว่าเป็นอาการแห่งทุกข์อีก ๑๔ อาการ ได้แก่ ความตระหนึ่น ถี่เหนียว ความอิจฉาริษยา ความทะนงถือตัว ความอยากติดในการมรณ์ ความหลุดหลีด รำคาญ ความเหดหู่ห้อถอย ความเงื่องหอยเบื้องหน่าย ความมีทิฐิ ความชุ่นเคือง ความไม่ เกรงกลัวต่อบาป ความวิตกฟุ้งซ่าน ความกังวลลังเลสงสัย ความโลภ ความโกรธ และความ หลง^{๕๑}

สาเหตุแห่งการเกิดทุกข์ (สมุทัย) เกิดจาก กิเลสตัณหา อันประกอบด้วยการมตัณหา กวตัณหา และวิภาวะตัณหา^{๕๒} และจากตัณหาดังกล่าวจึงก่อให้เกิด ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง ฉะนั้น โลภ โกรธ หลง จึงเปรียบเสมือน “ข้าศึก ๓ กองทัพ” ที่คอย ปิดล้อม มิให้มนุษย์หลุดพ้นออกจากวังวนแห่งทุกข์ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

กิษรทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้เป็นมลพินภัยใน เป็นศัตรุภัยใน เป็นเพชฌฆาตภัยใน เป็นผู้จ้องลังกลาภภัยใน

โลกะก่อความเสียหาย โลกะทำให้ใจกำเริบ คนไม่รู้เท่าทันว่ามันเป็นภัยที่เกิดขึ้นข้างใน โลกเข้าแล้วไม่รู้อրรถ โลกเข้าแล้วไม่เห็นธรรม พอกความโลกเข้าครอบงำ เวลาหนึ่นมีแต่ความ มีดีดือ

โถะก่อความเสียหาย...(เหมือนกัน)

โมหะก่อความเสียหาย...(เหมือนกัน)

โลกะ โถะ โมหะ เกิดขึ้นภัยในตนเอง ย่อมบั้นรองคนใจบาป เหมือนอย่างไบบั้นรองต้นไฟ ฉะนั้น^{๕๗}

บุคคลเข่นนี้ ผู้ถูกอกุศลธรรมชี้ว่าภัยที่เกิดจากโลกะ...โถะ...โมหะ ครอบงำแล้ว มีจิตถูก บอนแล้ว... ก็อยู่เป็นทุกข์ มีความคั่งเครียด คับแค้น เร่งร้อน... เปรียบเสมือนต้นสาลະ ต้น ตะแบก หรือต้นสะคร้อก์ตาม ถูกเตาย่านหาราย ๓ เก้า ขึ้นคลุ่มยอด พันรอบต้นแล้ว ย่อมถึง ความไม่เจริญ ย่อมถึงความพินาศ ย่อมถึงความเสื่อม ความວอւดวย...^{๕๘}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวนี้เป็นการแสดงทัศนะของพุทธศาสนาที่ถือว่าสาเหตุที่แท้จริงที่ ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญทุกข์ (ถูกขังล้อมไว้ด้วยทุกข์=สูญเสียเลรีgap) มิใช่มีมาจากเงื่อนไข ปัจจัยภายนอกตัวมนุษย์ หากแต่เกิดจาก เงื่อนไขปัจจัยภัยในตัวมนุษย์ นั่นเอง ซึ่งทัศนะดัง กล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ ในแห่งที่ต่างก็ถือว่า “รากเหง้าของมนุษย์นั้นก็ คือตัวมนุษย์เอง” (The root of man is man himself)^{๕๙} ทั้งนี้ อาจจะ เป็นไปได้ว่า มาร์กซ์ ได้ รับอิทธิพลทางความคิดแบบนี้ไปจากพุทธศาสนา เพราะในช่วงที่มาร์กซ์กำลังศึกษาอยู่ใน ประเทศอังกฤษนั้น เป็นช่วงที่ปรัชญาอินเดียและพุทธปรัชญากำลังบานสะพรั่งในหมู่ ปัญญาชนตามมหาวิทยาลัยต่างๆแล้ว^{๖๐}

เมื่อชีวิตเป็นทุกข์เข่นนี้จึงต้องดับทุกข์ (นิโรธ) เพื่อที่จะ หลุดพ้น (วิมุตติ) หรือที่เรียก อีกอย่างว่า อิสรภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตัวเอง หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงความมี อิสรภาพนั่นเอง^{๖๑} ฉะนั้นคำว่า นิโรธ วิมุตติ หลุดพ้น นิพพาน อิสรภาพ ฯลฯ ตามทัศนะ ของพุทธศาสนาหมายถึงอิสรภาพ หรือ เลรีgap นั่นเอง ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามนี้จะเห็นได้ว่า อิสรภาพหรือเลรีgap ในทัศนะของพุทธศาสนา มีความหมายแตกต่างจากแนวคิดแบบ ตะวันตกตรงที่พุทธศาสนาถือว่า อิสรภาพหรือเลรีgap ที่แท้จริง หมายถึง ภาวะทางจิตที่ ปราศจากการถูกครอบงำจากทุกข์โดยลื้นเชิงแล้ว ซึ่งเป็นภาวะจิตที่ไม่ติดข้องกับลึ้งใดๆอีก ต่อไป เปรียบประดุจใบบัวที่อยู่ในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ เปรียบประดุจดอกบัวที่เกิดจากเปื้องตม แต่ไม่เปื้องโคลนตม^{๖๒} ดังที่ พระเทพเวท ได้อธิบายภาวะจิตของผู้ที่ เข้าถึงเลรีgap แล้ว ว่า

เป็นจิตที่ไม่มีเรื่องติดใจกังวล ไม่มีอะไรค้างใจ ไม่คิดพล่าน ไม่มีความกระวนกระวายใจ ไม่ยุ่งงานหุดหิด ไม่หงอยเหงาเบื้องหน่าย ไม่หาดตะสุด ปราศจากภัย จิตใจสงบ เป็นสุข ไม่มีความโศก ไม่มีธุลีที่ทำให้ชุ่นมัวหรือฝ่าหมอง ปลอดโปร่งเท悔ม พ่องใส เยือกเย็น เอ็บอิม พ้อใจ หายทิว จะเดินจะยืนจะนั่งจะนอนก็เบาใจวางใจสนิท^{๙๙}

เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของ อิสระเสรี ตามทัศนะของพุทธศาสนาจะร่างแจงยิ่งขึ้น จะได้ยกภาวะจิตของผู้ที่เข้าถึงนิโรหแล้วมาให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น หลังจากที่ พระอานันท์ สามารถปลดเปลือกเลสได้หมดลิ้นแล้ว ท่านรำพึงกับตนเองว่า

อา ! ภาวะแห่งผู้ปลดเปลือกเลสเสียได้เป็นอย่างนี้เอง ช่างประสบกับภาวะสงบ เย็นอย่างเต็มที่เลียนนี่กระไร สงบเหมือนน้ำแองน้อยซึ่งอยู่ในป่าลึก สดใสเหมือนหยาดน้ำค้าง เมื่อรุ่งอรุณ อบอุ่นประดุจแสงแดดเมื่อยามเช้า อะไรเล่าจะนำปรารถนาของชีวิตยิ่งไปกว่านี้ นี่เองที่พระศาสดาตรัสอยู่เสมอว่า “พระนิพพานซึ่งสงบเป็นอย่างยิ่ง การสำรอกต้นหาโดยไม่เหลือเชือ การสละและการบอคืนต้นหาโดยไม่เหลือเชือ การพ้นไปอย่างปราศจากอลาญ ในต้นหา เป็นความสุขชั้นนานเกินเปรียบ”^{๑๐}

อีกตัวอย่างหนึ่งเมื่อ พระอธิมุตต์ ถูกโจรสับตัวเพื่อจะนำไปฆ่า แต่ท่านมิได้แสดงความรู้สึกหวาดกลัวแต่อย่างใด ซึ่งจะได้นำคำถามและคำตอบระหว่างโจกรับ พระอธิมุตต์ มาให้ดูเป็นตัวอย่างดังนี้

“ก่อนนี้ เราจะผ่าครรเพื่อบุษยัญกีด คนเหล่านั้นล้วนกลัวภัย ตัวลั่นและพร้าเพ้อ แต่ท่านไม่มีความกลัวเลย สีหน้าผ่องใสนัก เหตุใดท่านจึงไม่คร่าครวญ ในเมื่อยังไหญยังเพียงนี้?”

“แนะนำยโจ... เราไม่มีความคิดว่าเราได้เป็น เรายาจะต้องเป็นหรือจะไม่เป็น หรือว่าสังหารจักสูญไป แล้วจะคร่าครวญไปทำไม่เพราะเรื่องสังหารนั้นแล้ว, นี่แนะนำยโจ ผู้ที่มองเห็นตามเป็นจริงว่า มีความเกิดขึ้นแห่งธรรมล้วนๆ ย่อมไม่มีความกลัวเลย เมื่อไดบุคคลมองด้วยปัญญาเห็นโลกเสมอด้วยท่อนไม้ใบที่น้ำ เมื่อนั้นเขามิพงกับการที่จะต้องยืดยะไว้เป็นของเรา ย่อมไม่เคร้าโคกว่าของเราไม่มี ร่างกายเราก็หมดความต้องการแล้ว กพเราก็ไม่ปรารถนา กายนี้จะแตกพังไป กายนี้ก็จะไม่มี ท่านมีกิจอะไรจะทำกับร่างกายของเรา ก็จะทำกิจนั้นตามที่ท่านปรารถนา เราจะไม่มีความโกรธเคืองหรือความรักใคร่ เพาะการกระทำของท่านนั้นเลย”^{๑๑}

ตามที่กล่าวมานี้จึงสรุปได้ว่าอิสระเสรี ในทัศนะของพุทธศาสนาคือ ความหลุดพ้นจากการถูกครอบงำของกิเลส ซึ่งถือว่าเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต ดังที่มีพุทธพจน์ ว่า “...มหาสมุทรมีรสมเดียวคือรสมเดิมฉันได ธรรมนิยมนี้มีรสมเดียวคือวิมุตติรสม (รสมคือความหลุดพ้น) ฉันนั้น...”^{๑๒}

ส่วนวิธีที่จะทำให้บรรลุความอิสรภาพได้ จะต้องปฏิบัติตาม อริยมรรคเมืองค์ ๔ คือ ๑ สัมมาทิภูมิ ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องตามท่านองค์ของธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ๒ สัมมาสังกัปปะ ความดาริชอบ คือ ดาริออกจากการ ดาริไม่พยาบาท ดาริไม่เบียดเบี้ยนตนเองและผู้อื่น ๓ สัมมาวารา วาจาชอบ คือ เจรจาแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ โดยเว้นจากวิจุติ ๔ สัมมาภัมมันตะ การกระทำชอบ คือการกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง กระทำแล้วไม่นำทุกข์มาให้ และช่วยชัดเกลากิเลสให้เบาบางลง และเว้นจากภัยทุกตัวทั้งปวง ๕ สัมมาอาชีวะ การดาริชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง ประกอบอาชีพ สุจริตทั้งปวง ๖ สัมมาวยามะ ความเพียรชอบ คือ ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่เพียรร่วมมิให้ บำบัดภุคลเกิดขึ้น เพียรละนาปอกุคลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำภุคลให้เกิดขึ้น เพียรรักษาภุคลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เลื่อม ๗ สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง โดยตั้งสติกำหนดครู่ เท่าทันเรื่องของกาย เรื่องของเวทนา เรื่องของจิต และเรื่องของธรรม ๘ สัมมาสามัช ความตั้งมั่น ชอบ คือ ความตั้งมั่นในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อทำให้จิตสงบและประณีต (จะกล่าวอีกครั้งใน บทที่ ๕)

นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาทัศนะเรื่อง เสรีภาพ จากหลักคำสอนเรื่อง กรรม และ ไตรลักษณ์ จะพบว่ามีแนวคิดที่สอดคล้องกับในอริยสัจ ๔ คือ อธิบายในทำนองเดียวกันว่า โดยสัจธรรม มนุษย์มิได้เกิดมาไม่เสรีภาพแต่เดิม เพราะต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและ หลักไตรลักษณ์ อย่างไรก็ตามมนุษย์แต่ละคนก็มีความเสมอภาคกันที่จะ ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ เพื่อที่จะเข้าชนะ ข้าศึกภัยในตน แล้วนำตนให้หลุดพ้นจาก โลก สังโยชน์ (เครื่องผูกมัดลัตัวให้ติดข้องอยู่ในกองทุกข์ ๑๐ ประการ)* เพื่อที่จะบรรลุสู่ เสรีภาพที่แท้จริง

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดเรื่อง เสรีภาพ โดยพิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ พอจะสรุปเบริယบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตกเป็นประเดิ่นๆได้ดังนี้

๑ ที่มาของเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเสรีภาพเป็น สิทธิธรรมชาติ อย่างหนึ่งที่มนุษย์ได้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ฉะนั้นเป้าหมายของชีวิตจะต้องพยายามปกป้อง เสรีภาพไว้มิให้ผู้อื่นมาละเมิดลิด落รอนได้ ส่วนทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่ามนุษย์เกิดมาไม่มี เสรีภาพมาแต่เดิม เพราะถูก ครอบงำด้วยทุกข์ ทั้งทุกข์ประจำลัษณะและทุกข์จร ฉะนั้น เป้าหมายของชีวิตจะต้องหาหนทางชัดทุกข์ออกไปเพื่อที่จะได้บรรลุเสรีภาพ

*สังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑ การราคะ-ความติดใจในการคุณ ๒ ปฏิเสธ-ความกระหงกระหง ๓ 慢-ความยืดถือว่าตัวเป็นนั้นเป็นนี่ ๔ ทิภูมิ-ความเห็นผิด ๕ วิจิกิจชา-ความลังเลงลัง ๖ ลีพพตปรามาส-ความถือมั่นในศีลพรต ๗ ภารากะ-ความติดใจในภพ ๘ อิสสา-ความเริชยา ๙ มัจฉริยะ-ความตระหนั ๑๐ อวิชชา-ความไม่รู้

๒ ความหมายของเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก จะเน้นที่ภาวะ ทางกาย ที่ไม่ถูกควบคุมบังคับจากผู้อื่นที่มาจากการยกตัวมนุษย์ ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา จะเน้นที่ภาวะ ทางจิต ที่เป็นอิสระเสรี ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสตัณหาและการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หรืออภินัยหนึ่ง เสรีภาพ คือ ภาวะที่ปราศจากทุกข์ (การบรรลุนิพพาน) นั่นเอง

๓ เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้สูญเสียเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยที่มาจาก ภายนอก ตัวมนุษย์ (ส่วนใหญ่จะเน้นที่อำนาจรัฐ) ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าเงื่อนไขปัจจัยแห่งการสูญเสียเสรีภาพที่แท้จริงมาจาก “ข้าศึกภายใน” ตัวมนุษย์ ซึ่งหมายถึง กิเลส นั่นเอง

๔ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์จะต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องจากผู้ล่ำเมิดทุกวิถีทางเท่าที่จะทำได้ แม้จะถึงขั้นใช้ความรุนแรงก็ได้ ถ้าจำเป็น ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าวิธีปฏิบัติเพื่อที่จะให้บรรลุเสรีภาพที่แท้จริง มนุษย์จะต้องต่อสู้เพื่อที่จะเอาชนะ “ข้าศึกภายในตน” โดยลงมือเพียรปฏิบัติตามหลักอริยมรรค�ืองค์ ๕ นั่นเอง

๔.๒ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องการลามสูตร

ในสมัยเมื่อพระพุทธองค์ทรงท่องเที่ยวจาริกไปเพื่อเผยแพร่คำสอนที่หมู่บ้านของชาวภารามะ ใน แคว้นโกศล ครั้นนั้น ชาวภารามะได้ทูลถามว่า ในบรรดาครูหัวเรียนที่เข้ามาสั่งสอนในหมู่ชาวภารามะ แต่ละท่านต่างก็เสนอแนวคำสอนแตกต่างกัน แต่ต่างฝ่ายต่างอ้างว่าคำสอนของตนเท่านั้นที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ ส่วนของฝ่ายอื่นผิดหมวด ไม่น่าเชื่อถือ เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ชาวภารามะเชื่อได้อย่างไรว่าที่แท้จริงแล้วของฝ่ายใดถูกหรือผิดกันแน่? พระพุทธองค์ทรงตอบแก่ชาวภารามะ โดยเสนอหลักการพิจารณา ก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ หรืออาจจะเรียกว่า หลักความเชื่อ ไว้ใน การลามสูตร ว่า

ก. ลามชนหั้งหลาย เป็นการสมควรที่ท่านหั้งหลายจะเคลือบแคลง สมควรที่จะลงสัญความเคลือบแคลงลงสัญของพวงท่านเกิดขึ้นในฐานะการลามชนหั้งหลาย ท่านหั้งหลายอย่าเชื่อถือ โดยการฟังตามกันมา
อย่าเชื่อถือ โดยการถือสืบๆกันมา
อย่าเชื่อถือ โดยการเล่าลือ
อย่าเชื่อถือ โดยการอ้างตำรา
อย่าเชื่อถือ โดยตตรก
อย่าเชื่อถือ โดยการอนุมาน

อย่าเชื่อถือ โดยการคิดตรงกันตามแนวเหตุผล
อย่าเชื่อถือ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน
อย่าเชื่อถือ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ
อย่าเชื่อถือ เพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อใด ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญาณติดเตียน ธรรมเหล่านี้ครายดีถือปฏิบัติถึงที่แล้วจะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเลีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญาณสรรเสริฐ ธรรมเหล่านี้ครายดีถือปฏิบัติถึงที่แล้ว จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงถือปฏิบัติบำเพ็ญ (ธรรมเหล่านั้น)^{๑๓}

จากหลักคำสอนนี้ สะท้อนให้เห็นทัศนะเกี่ยวกับเสรีภาพในพุทธศาสนาได้อีกมิติหนึ่ง ได้แก่เสรีภาพในทางความเชื่อความคิดเห็น คือ ถ้าจะเชื่อหรือไม่เชื่อล่ะหนึ่งลังก์จะต้องพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง (self -realization) ก่อนว่าความเชื่อนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษมากกว่ากัน

ในหลักคำสอนเรื่อง ป่าวราสูตร^{๑๔} พระองค์ยังทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้ วิพากษ์วิจารณ์ติดติงกันในทางสร้างสรรค์ โดยที่พระองค์เองก็อยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้วิจารณ์ และผู้ถูกวิจารณ์เสมอ กับภิกษุ^{๑๕} นอกจากนี้ในพระวินัยบัญญัติ สังฆาธิเสส ลิกขนาบทที่ ๑๒ บัญญัติว่า เพื่อก่อให้เกิดความเจริญแห่งสัมมา ให้หมู่ภิกษุมีความเป็นอยู่โดยสามารถ ว่ากล่าวตักเตือนกันได้โดยชอบธรรม ถ้าภิกษุได้ทำตนให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้ จะต้องครุภับตัวสังฆาธิเสส อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุได้ว่ากล่าวตักเตือนผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรมหรือ แกลงกล่าวหาผู้อื่นด้วยเรื่องอันเป็นเท็จ และก่อให้เกิดความเสียหาย ภิกษุนั้นจะต้องรับผิดชอบต่อคำพูดและการกระทำการของตนโดยการ ถูกปรับอาบัติตามสังฆาธิเสส ลิกขนาบทที่ ๘ หรือลิกขนาบทที่ ๙ แล้วแต่กรณี^{๑๖}

ตามที่กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาโดยรอบด้านแล้วจะเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเสรีภาพ ทั้งนี้ เพราะตลอดเวลาที่พระองค์ทรงเผยแพร่คำสอนในท่ามกลางแนวคิดความเชื่อที่ มีอยู่ก่อนหน้านั้นหลายลัทธิ พระองค์ไม่เคยทรงบังคับกະเกณฑ์ให้ใครเชื่อตาม แต่จะทรงให้เสรีภาพแก่ทุกคนที่จะพิจารณาและตัดสินใจด้วยตนเองว่าควรจะเชื่อตามหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่แสดงถึง “คติ” แห่งความเป็นอิสระเสรี โดยตรัสไว้ใน วิสาขासูตร ว่า “...สพุพ ปราล ทุกข สพุพ อิสสิริย สุข แปลว่า การตกอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่นเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การได้มีอิสรภาพเป็นสุขอ่าย่างยิ่ง”^{๑๗}

นอกจากนี้ อาจารย์สุชีพ ปุณณานุภาพ ได้กล่าวถึงทัศนะของพุทธศาสนาในแห่งที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและความไม่ตကเป็นทางสว่างว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้กิจธุรกิจทาง ไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทางภัยใน คือ ไม่เป็นทางของความโลภ ความโกรธ และความหลง”^{๒๕} ส่วนในทางปฏิบัติ ผู้ที่เคยเป็นทาสมาก่อนเมื่อเข้ามาเป็นภิกษุในพุทธศาสนา จะได้รับสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค เท่าเทียมกับภิกษุอื่นทุกประการ และเจ้าของทาส แต่เดิมไม่มีสิทธิที่จะมาจับกุมหรือเรียกตัวคืนได้อีก (แต่ระยะหลังเพื่อป้องกันปัญหาอย่างยากอันเกิดจากเจ้าของทาสมารีย์ตัวคืน จะรับเข้ามาหาก็ต่อเมื่อได้รับอิสรภาพแล้วเท่านั้น จึงมีคำถามก่อนที่จะบอกว่า ท่านเป็นทาสหรือ = ไม่เป็นทาสหรือ?) อย่างไรก็ตาม คำว่าหลุดพ้นจากความเป็นทาสอย่างแท้จริงตามอุดมการณ์ของพุทธศาสนา หมายถึงหลุดพ้นจากความเป็นทาสจากภัยในตนเอง ซึ่งพุทธศาสนาแบ่งทาสภัยในออกเป็น ๓ ระดับ คือ ทาสของกิเลส อายุ่หยาบ ได้แก่ กายทุจริตและจีฐุริต ทาสของกิเลสอย่างกลาง ได้แก่ นิวรณ์ ๕ และ ทาสของกิเลสอย่างละเอียด ได้แก่ สังโถชน์ ๑๐^{๒๖}

ตามที่กล่าวมาเรื่อง เสรีภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพุทธศาสนาแบ่งเสรีภาพออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับ โลกุตตระ และ โลเกียะ ซึ่งสรุปความหมายแต่ละระดับได้ดังนี้

๑ เสรีภาพในระดับโลกุตตระ หมายถึง เสรีภาพที่มนุษย์จะต้องดีนรนออกจาก “วงล้อมของข้าศึก” ภัยในตน (คือ กิเลสตัณหา ความโลภ โกรธ หลงและความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน) โดยการบำเพ็ญเพียรตาม อริยมรรค มีองค์ ๔ หรือ ไตรลิขิกา เพื่อที่จะได้นำชีวิต บรรลุ เข้าสู่ “วิมุตติรัล” อันได้แก่ ความหลุดพ้นหรือ นิพพาน ซึ่งถือว่าเป็น เสรีภาพที่แท้จริง

๒ เสรีภาพในระดับโลเกียะ หมายถึง เสรีภาพทาง ความเชื่อ ความคิดเห็น และ เสรีภาพในการ วิพากษ์วิจารณ์ ภัยใต้ขอบเขตแห่ง วินัยบัญญัติ ตลอดจนเสรีภาพที่จะเลือกหนทางชีวิตให้แก่ตนเอง ตามหลักแห่งกรรม ที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้ว

๓ เมื่อมนุษย์ได้ใช้เสรีภาพกระทำลิ่งหนึ่งลิ่งไปแล้ว ไม่ว่าในระดับ โลกุตตระ หรือ โลเกียะ ก็จะต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำนั้น โดยในระดับโลกุตตระต้องรับผิดชอบต่อ กฎหมายแห่งกรรม ส่วนในระดับโลเกียะจะต้องรับผิดชอบต่อ วินัยบัญญัติ (จะกล่าวรายละเอียดใน บทที่ ๕)

๕ ทัศนะเรื่อง ภาระรากพิณพุทธศาสนา

ความหมายตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่า “การครุภพ” หมายถึง ความเป็นสมือนเพื่อนกัน ถ้านำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนา ถือว่า “สัตว์ทั้งหลาย”*(รวมทั้งมนุษย์) ต่างเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในลังสรรค์เป็นระยะเวลาภารานานนับชาติไม่ถ้วน โดยนับตั้งแต่ อดีตชาติ ถึง ปัจจุบันชาติ และจะมีต่อไปอีกถึง อนาคตชาติ^{๑๐} โดยที่มีกรรมอย่างจำแนกลัตัวเหล่านั้นให้ไปเกิด บนสรวงสวรรค์ (เทวภูมิ) บ้าง, ในโลกมนุษย์ (มนุษยภูมิ) บ้าง หรือ ในนรก (อบายภูมิ) บ้าง^{๑๑} จะนั้นอาจเป็นไปได้ว่า ในระหว่างลังสรรค์อันยาวนานนั้น สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นอาจจะเคยเป็น พ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา หรือญาติพี่น้องกันมาก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ไม่เคยเป็นมารดา ที่ไม่เคยเป็นบิดา ที่ไม่เคยเป็นพ่อน้อง ผู้ที่ไม่เคยเป็นบุตร ผู้ที่ไม่เคยเป็นธิดา ไม่ใช่หาได้easy (ในลังสรรค์นี้)...”^{๑๒}

อันที่จริงการที่ สัตว์ทั้งหลาย จะเคยเป็น ภารด กันเมื่อชาติปางก่อนจริงหรือไม่ ถือว่า เป็นปัญหา “ในเชิงอภิปรัชญา” ซึ่งพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญนัก ที่สำคัญจริงๆ ตรงที่ พุทธศาสนาอาศัยพื้นฐานความคิดดังกล่าวนี้ ก้าวกระโดดไปสู่การวางหลักคำสอน “ในเชิงจริยธรรม” เพื่อให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติต่อกันฉันพื่น้อง รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วยกันรักษาลิธีของตนเองและของผู้อื่นร่วมกัน โดยพุทธศาสนาใช้คำว่า “รักษาตน” และ “รักษาผู้อื่น” ดังมีพุทธพจน์กล่าวไว้ในปรินพต่างๆ เช่น

เทวดากล่าวว่า “ความรักเสมอตัวความรักบูตรไม่มี”^{๑๓}

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ความรักเสมอตัวความรักตนเองไม่มี”^{๑๔}

พระเจ้าวิสันทีโกรกุลทรงรัชสมัยพระนางมัลลิกาว่า

“ศกรน้องมัลลิกา มีครอื่นบังใหม่ที่น้องรักยิ่งกว่าตน”

พระนางมัลลิการาบุทูลว่า

“พระพุทธเจ้าฯ หมายครอื่นที่หม่อมฉันจะรักยิ่งกว่าตนไม่ ก็หูลกระหม่อมเล่า มีครอื่นที่รัก
ยิ่งกว่าพระองค์ เพคะ ?”

พระเจ้าปเป็นที่โภคูลทรงตอบว่า “ดูกนองมัลลิกา แม้ฉันก็ไม่รักใครอื่นยิ่งกว่าตน”

*คำว่า “สัตว์ทั้งหลาย” ในทศนะของพุทธศาสนาหมายถึง ผู้ที่ยังติดข้องอยู่ในโลก คือ ผู้ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในลัษณารวัภ ซึ่งหมายรวมถึง มนุษย์ สัตว์เดรัจนา เทวดา เปρต อสุรกาย(ผี) และสัตว์นรก ทุกจำพวก (ดู พระคริวสุทธิชิกวี การพัฒนาจิต หน้า ๗๖)

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้วได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า “ครูฯตรวจตราด้วยจิตที่วุ่นหัวใจแล้ว หากได้พบผู้ที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหนๆไม่เลย สัตว์เหล่า อื่นก็รักตนมากเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบี้ยนผู้อื่น”^{๗๖}

“ตนแลเป็นที่รักยิ่ง”^{๗๗}

“ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ควรรักษาตนนั้นให้ดี”^{๗๘}

“ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ไม่ควรประกอบตนนั้นด้วยความชั่ว”^{๗๙}

“ก็ชนเหล่าใดแล ย่อมประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ขณะเหล่านั้นซึ่งอ้วว่าไม่รักตน”^{๘๐}

การประพฤติทุจริตที่ได้ซึ่งอ้วว่าไม่รักตนมีคือ การทุจริต ได้แก่การฆ่าลัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในการ วจีทุจริต ได้แก่การพูดเท็จ พูดส่อเลียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ และมโนทุจริต ได้แก่การคิดอยากได้ของผู้อื่น คิดพยายามปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นผิด ทำนองคลองธรรม หังสิบอย่างนี้รวมเรียกว่า “อกุศลกรรมบถ” ผู้ที่รักตนเองจะต้องละ อกุศลังก์ล่าวนี้ให้ได้ คือ ละเว้นจากการฆ่าลัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในการ การพูดเท็จ การพูดส่อเลียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ การคิดอยากได้ของผู้อื่น การคิดพยายามปองร้ายผู้อื่น และจะต้องมีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ผู้ที่ สามารถละอกุศลกรรมบถนี้ได้ ย่อมได้ซึ่งอ้วว่าเป็นการ “รักษาตน” ในขณะเดียวกันยังได้ซึ่งอ้วว่า เป็นการ “รักษาผู้อื่น” ด้วย ดังที่พระองค์ทรงอุปมาเปรียบเทียบกับการแสดงของนัก กายกรรมไว้ใน เสนาสูตรที่ ๑ ว่า

“กิกษุหงษ์หลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว นักกายกรรม ยกกำล้าไม่ไฟเข็นตั้งแล้ว เรียกคิชัยมาบอกว่า มนีแห่งเมือง เจ้าไม่ไฟเข็นไปแล้วจง(เลี้ยงตัว)อยู่เหนือต้นคอของเรา” คิชัยรับคำแล้ว ก็ได้ จำไม่ไฟเข็นไป ยืน(เลี้ยงตัว)อยู่บนต้นคอของอาจารย์

คร่วนนั้นนักกายกรรมได้พูดกับคิชัยว่า “นี่แห่งเมือง เขายังรักษาฉันนะ ฉันก็จะรักษาเมือง เราหงษ์สองจะระวางรักษาภักนและกันไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลง จำกกำล้าไม่ไฟได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

ครรัณอาจารย์กล่าวอย่างนี้แล้ว คิชัยจึงกล่าวกับอาจารย์บ้างว่า “ท่านอาจารย์ขอรับ จะทำ อย่างนั้นไม่ได้ ท่านอาจารย์(นั้นแหล่ะ)จะรักษาตัวเองไว ผมก็จักรักษាតัวผมเอง เราหงษ์สอง ต่างจะระวางรักษาตัวของเราไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจำกกำล้าไม่ ไฟได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นั้นเป็นวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนั้น ดุจเดียวกับที่คิชัยพูดกับ อาจารย์(นั้นเอง) เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาตัวเอง” ก็พึงต้องใช้สติปัญญา(มีสติไว้) เมื่อ คิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปัญญา(เหมือนกัน)

“กิกชุทั้งหลาย เมื่อรักษาตนก็ซื้อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ซื้อว่ารักษาตน(ด้วย)”

“เมื่อรักษาตนก็ซื้อว่ารักษาผู้อื่นอย่างไร ด้วยการหมั่นปฏิบัติ ด้วยการเจริญธรรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แลเมื่อรักษาตนก็ซื้อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย)”

“เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ซื้อว่ารักษาตนนั้นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยอวิหิงสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ได้ซื้อว่ารักษาตน(ด้วย)”

“กิกชุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาตน” ก็พึงใช้สติปัฏฐาน เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็ต้องใช้สติปัฏฐาน เมื่อรักษาตนก็ซื้อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ซื้อว่ารักษาตน (ด้วย)”^{๖๐}

นอกจากนี้ยังมีพุทธศาสนาสุภาษิตที่สั่งสอนเกี่ยวกับหลักจริยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อช่วย “รักษากันและกัน” ในปริบทต่างๆ เช่น

พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนีด้วยการให้ พึงชนะคนพูดปดด้วยคำจริง^{๖๑} ผู้ให้ย่อมผูกไม่ตรีไวได้^{๖๒} ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก^{๖๓} เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก^{๖๔} ความริชยาเป็นเหตุทำให้โลภจิบหาย^{๖๕} ผู้เคารพย่อมเป็นผู้มีผู้เคารพ^{๖๖} ผู้ให้ย่อมได้รับการให้ตอบ^{๖๗} เมื่อเข้าขอโทษ ถ้าผู้ใดมีความชุ่นเคืองโกรธจัด ไม่ยอมรับ ผู้นั้นซื้อว่าหมกເງິນ^{๖๘} ความไม่เบียดเบียนเป็นสุขในโลก^{๖๙} ฯลฯ

ถ้าจะหยิบยกหัวข้อธรรมสำคัญๆ ที่wangหลักจริยธรรมให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้เป็นภาระมาให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น ในคำสอนเรื่อง พระมหาธรรม และใน เมตตาสูตร ซึ่งจะกล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับโดยลังเข้าไปตั้งนี้

๕.๑ พระมหาธรรม

คำว่า “พระมหาธรรม” หมายถึง คุณธรรมประจำใจอันประเสริฐที่สัตว์โลกพึงเมื่อยแก่กัน มี ๕ ประการ คือ

เมตตา	ความปรารถนาที่จะให้สัตว์โลกทั้งหลายมีความสุข
กรุณา	ความสงสาร คิดหาหนทางช่วยเหลือให้สัตว์โลกทั้งหลายพ้นจากทุกข์
มุทิตา	ความรู้สึกยินดีด้วยเมื่อสัตว์โลกทั้งหลายได้ดี
อุเบกขา	ความรู้สึกว่างใจเป็นกลางหรือว่างเฉยได้เมื่อสัตว์โลกทั้งหลายต้องประสบกับความทุกข์อันเป็นไปตามกรรมของเขามาก และเราไม่อยู่ในภาวะที่จะให้ความช่วยเหลือได้หากเขาได้

นี้

เพื่อที่จะให้คุณความดีได้เพื่อแผ่แก่สัตว์โลกหงหงลายจึงมี "คำอุทิศ" เพื่อแผ่แก่กันดัง

คำแผ่เมตตา	สพเพ สตดta อเวรา โหนด อพยาปชามา โหนด อนีมา โหนด สุข อตตาน บริหารดุ	สัตว์หงหงลายหงหงปวง จะเป็นผู้ไม่มีเรื่องเกิด จะเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกันเด็ด จะเป็นผู้ไม่ทุกข์ภัยทุกข์ใจเด็ด จะเป็นผู้มีความสุข รักษาตนให้พ้นภัยเด็ด
คำแผ่กรุณา	สพเพ สตดta ทุกข้า ปมุจนดุ	สัตว์หงหงลายหงหงปวง จะพ้นจากทุกข์เด็ด
คำแผ่เมตตา	สพเพ สตดta มา ลทธสมปตดติ วิคจฉนดุ	สัตว์หงหงลายหงหงปวง จะอย่าปราศจากสมบัติอันได้แล้วเด็ด
คำแผ่อุเบกษา	สพเพ สตดta กมุลสสกา กมุบทายาหา กมุโมยนี กมุพนธู กมุบปฏิสรณา ย กมุ ม บริสสนติ กลยาน วา ปานก วา ตสส ทายาหา ภวิสสนติ	สัตว์หงหงลายหงหงปวง ^{๑๐} เป็นผู้มีกรรมเป็นของๆตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด เป็นผู้มีกรรมเป็นผ่าพันธ์ เป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จักทำการมอันได้ไว ดี หรือ ช้า จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ^{๑๐}

การเพื่อแผ่คุณความดีอันประเสริฐให้แก่กัน มิใช่เพื่อแผ่ให้เฉพาะตนเองหรือผู้ที่
เคารพรักเท่านั้น แต่ยังจะต้องเพื่อแผ่แก่ผู้อื่นทั่วๆไป รวมทั้งผู้ที่เป็นศัตรูด้วย^{๑๐}

๕.๒ เมตตาสูตร

ในการสมัยเมื่อวิกิขุจำนวน ๕๐๐ รูป ได้รับการฝึกกรรมฐานจากสำนักของพระพุทธองค์เจบลินแล้ว และทรงให้ไปฝึกฝนเพิ่มเติมด้วยตนเอง ณ หมู่บ้านตำบลหนองชี้ตั้ง อยู่ในราวด้ำและเขิงเขาทิมาลัยในครั้งนั้น ด้วยทรงทราบว่าหมู่วิกิขุเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ไม่ค่อยสงบสุข เพราะถูกกรอบกวนหลอกหลอนจากสัตว์หงหงลายเหล่าอื่น พระองค์จึงทรงมอบอาวุธป้องกันตัวให้ไป อาวุธดังกล่าวคือ ความเมตตา นั้นเอง โดยให้วิกิขุแผ่เมตตาแก่สัตว์หงหงลายเหล่านั้น ดัง คำแผ่เมตตา ใน เมตตาสูตร ว่า

ขอสัตว์หงหงลายหงหงปวง จะเป็นผู้มีสุขภัยสุขใจ มีความเกземมสำราญเด็ด ขอสัตว์หงหงลายทุกเหล่าบรรดา มี เป็นประเภทเคลื่อนไหวได้ก็ตี ประเภทอยู่กับที่ก็ตี เป็นสัตว์มีขนาดลำดับ ยาวหรือปานกลางหรือลั้นก็ตี เป็นสัตว์ตัวใหญ่หรือปานกลางหรือเล็กก็ตี เป็นชนิดตัว

ละเอียด (จนมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น) ก็ตี หรือมีตัวทายาน(มองเห็นด้วยตาเปล่า) ก็ตี เป็นผู้ที่เกิดแล้วหรือกำลังแสวงหาที่เกิดอยู่ก็ตี ขอสัตว์ทั้งปวงนั้นจะเป็นผู้มีความสุขกายสุข ใจสุข

บุคคลไม่พึงชื่ม恒กัน ไม่พึงกดซึ่งกันไม่ว่าที่ไหน ไม่ควรคิดก่อทุกข์ให้แก่กันและกัน เพราะความโกรธแค้นและเพระความคุ่มแคร้น

มากราถนอมบุตรคนเดียว ผู้เกิดในตนด้วยยอมพร้าชีวิตให้ได้ จันได บุคคลพึงเจริญ เมตตามะจิต(อันกว้างขวาง) ไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้จันนั้นเดิม

บุคคลพึงเจริญเมตตามะจิต ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไปในโลก ทั้งล้วน หั้งในทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่าและทิศเบื้องขวา ผู้เจริญเมตตามะจิตอย่างนี้นั้นประราชน จะตั้งสติในเมตตามะจิตให้นานเพียงได ท่านผู้นั้นจะคิดอยู่ในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง หรือนอน ก็ตาม ก็จะพึงปราศจากมิโทสะ (ความง่วงซึม ความเกียจคร้าน) ตั้งสตินั้นไว้ได้นานเพียงนั้น บันฑิตทั้งหลาย กล่าวเมตตามะจิตนั้นว่าพระมหาวิหารในศาสนา^{๙๗๔}

อนึ่ง ลำดับขั้นของการแผ่เมตตา จะต้องเริ่มต้นจากการแผ่แก่ต้นของก่อน แล้วต่อมา แผ่แก่ผู้ที่ใกล้ชิดและรักห่วง ถัดจากนั้นแผ่แก่บุคคลทั่วไป และท้ายที่สุดแผ่แก่ผู้ที่เราโกรธ เกลียดหรือเป็นศัตรูกัน หั้งนี้เพื่อที่จะได้รู้สำนึกว่าถ้าตัวเรารักสุขเกลียดทุกข์ปานได ผู้ที่เรารักห่วง บุคคลอื่นทั่วไป หรือแม้แต่ผู้ที่เราโกรธเกลียด ต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์ปานนั้น เช่นกัน การแผ่เมตตามะจิตจะเป็นการหยินยื่นความประราชนได้ให้แก่ชีวิตอื่นแล้ว ยังมี อาโนสลงส์แก่ผู้แผ่เมตตาเองด้วย คือ ทำให้หลับเป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของ omnibhūta ทั้งหลาย เทวดารักษษา ไฟ พิช และคัลตราว่ากล้า จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สีหน้าผ่องใส ตายก็มีสติไม่หลงพื้นฟ่อง เมื่อยังไม่บรรลุคุณธรรมที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพระมหาโลก^{๙๗๕}

ตามที่กล่าวมาก้างหงัดเรื่อง ความสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีความสมอภาคกัน มิได้แตกต่างกันโดยชาติกำเนิด แต่ที่แตกต่างกันหรือสมมติเรียกให้ต่างกันเพราะ กรรม อันเป็นการกระทำของตนของ ส่วนเรื่อง เสรีภาพ พุทธศาสนาถือว่าเสรีภาพที่แท้จริงหมายถึงภาวะจิตที่หลุดพ้นจากทุกข์โดยลิ้นเชิญแล้ว ส่วนเรื่อง ภราดรภาพ พุทธศาสนาถือว่า “สรรพสัตว์ทั้งหลาย” ล้วนเป็นสเมือนพื่นของกัน จึงต้องเพื่อแผ่ล้วนบุญล้วนกุศลแก่กันอยู่เสมอ และ ท้ายที่สุดนี้ ขอปิดท้ายสรุปแนวคิดเรื่องความสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนาด้วยจำนวนของ ท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ว่า

จะทำกับเพื่อนมนุษย์โดยคิดว่า...

เข้าเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา
 เข้าเป็นเพื่อน เวียนว่ายอยู่ในวัฏฐัสรด้วยกันของเรา
 เขาก็ตอกย้ำให้อ่านจากเลส เหมือนเรา ยอมพลังแพลต์ไปบ้าง
 เขาก็มี รากะ โถะ ไม่หน้ายไปกว่าเรา
 เขายอมพลังแพลต์ของครัวเหมือนเรา
 เขาก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไว้ เมื่อเรานี้ ไม่รู้จักนิพพานเหมือนเรา
 เขาระโนในบางอย่าง เมื่อเรานี้ที่เราเคยยิ่ง²
 เขาก็ตามใจตัวเองในบางอย่าง เมื่อเรานี้ที่เราเคยกระทำ
 เขาก็อยากดี เมื่อเรานี้ ที่อยากดี-เด่น-ดัง
 เขาก็มักจะกอบโกย และ เอาเปรียบ เมื่อมีโอกาส เมื่อเรานี้
 เขาก็มีสิทธิ ที่จะ บัดดี-เมอดี-หลงดี-จมดี เมื่อเรานี้
 เข้าเป็น คนธรรมชาติ ที่ยึดมั่น ถือมั่น อะไรต่างๆ เมื่อเรานี้
 เขามีหน้าที่ ที่จะเป็นทุกชีวิตรึอย่างหนึ่ง³ หรือด้วยแทนเรา
 เข้าเป็นเพื่อน ร่วมชาติ ร่วมศาสนา กะเรา
 เขาก็ทำอะไรด้วยความคิดชั่วแล่น และผลลัพธ์เมื่อเรานี้
 เขามีหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัวของเข้า มีไข่ของเรานี้
 เขามีสิทธิที่จะมีรสนิยม ตามพอใจของเข้า
 เขามีสิทธิ ที่จะเลือก (แม้ศาสนา) ตามพอใจของเข้า
 เขามีสิทธิ ที่จะใช้สมบัติสาธารณะ เท่ากับเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะเป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้า เท่ากับเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะขอความช่วยเหลือ เทืนอกเท็นใจ จากเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะได้รับอภัยจากเรา ตามควรแก่กรณี
 เขามีสิทธิ ที่จะเป็นลังคมนิยม หรือ เลร์นิยม ตามใจเขานี้
 เขามีสิทธิ ที่จะเห็นแก่ตัว ก่อนเห็นแก่ผู้อื่น
 เขามีสิทธิ แห่งมนุษยชน เท่ากับเรา, สำหรับจะอยู่ในโลก

ถ้าเราคิดกันอย่างนี้ จะไม่มีการขัดแย้งใดๆเกิดขึ้น⁴

มองขพลาราม, ไชยา

๒๒ พฤษภาคม ๗๑

๖ หลักการพื้นฐาน สำหรับปฏิบัติระหว่างพุทธลูกในสถาบันสงฆ์

ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์เกิดมามีความ เสมอภาค เสรีภาพ และภารด-ภาร ฉะนั้นจึง วางหลักการพื้นฐาน ไว้ว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอ กัน เขาจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียงเพราะการเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือลีผิวได้ฯ ถ้าย้อนกลับมาพิจารณาแนวคิดแบบเดียวกันนี้ในพุทธศาสนา จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรง นำเอาแนวคิดเรื่อง ความเสมอภาค เสรีภาพ และภารด-ภาร มาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ โดยการวางหลักการพื้นฐานไว้ ซึ่งพ่อจะหยิบยกมาศึกษาจากเรื่องต่างๆ คือ รูปแบบของ สถาบันสงฆ์ หลักวินัยของสถาบัน หลักการบริหารสถาบัน หลักความเคราะห์กันในสถาบัน และหลักพิจารณาอธิกรณ์ในสถาบัน ซึ่งจะกล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับโดยลังเข้าไปดังนี้

๖.๑ รูปแบบของสถาบันสงฆ์

สถาบันสงฆ์ (สังฆมณฑล หรือ พุทธจักร) ที่ทรงจัดตั้งขึ้น เป็นลังค์คมเล็กๆ (เมื่อเทียบ กับลังค์คมแห่งรัฐ) มีโครงสร้างไม่ слับซับซ้อน ถือได้ว่าเป็นรูปแบบของลังค์คมจำลองที่เป็น แบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่เสมอภาคกัน คือ เป็นลังค์คมที่ปราศจากชนชั้น รับคนทุก วรรณะ ไม่ว่าจะเป็นพระมหาณ์ กษัตริย์ แพคย์ ศูตร จันทາล หรือข้าทاسل เช้าวะเป็นภิกษุ ในพุทธศาสนาได้เสมอ กัน สถาบันสงฆ์จึงเปรียบเสมือนทะเลหรือมหาสมุทรที่ พร้อมจะ รับน้ำจากทุกสายที่ไหลเข้ามาร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อบัวเช้ามาแล้วแต่ละคนต้อง “ละ” วรรณะเดิม และดำรงสถานภาพใหม่เท่านี้ที่มีกัน ครั้นต่อมาทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบัวเป็น ภิกษุณี และทรงอนุญาตให้เด็กชาย-หญิงเข้าบัวเป็นสามเณรและสามเณรีได้ จึงทำให้ใน “สังฆมณฑล” มี “ประชากร” ประกอบด้วยบุคคลทั้งสองเพศ นอกจากนี้ยังทรงประกาศว่าใน พุทธศาสนา มีพุทธบริษัทประกอบด้วยบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ส่วนผู้ที่บัวเช้าเป็นพุทธลูกวากแล้ว ต้องลงทะเบียนสมบัติที่เคยมี คงมีได้ เฉพาะ เครื่องบูร江北 เท่าที่จำเป็นสำหรับนักบัวอย่างเสมอ กัน โดยภิกษุณีเครื่องบูร江北 ๘ อย่าง คือ สนง จีว สังฆภณ บานตร มีดโภนหรือมีดตัดเล็บ เข็มเย็บผ้า รัดประคดเอว (เสมอเข็มขัด) และกระบอกของน้ำ ส่วนภิกษุณีเครื่องบูร江北 ๑๐ อย่าง โดยมีเพิ่มจาก ของภิกษุ ๒ อย่าง คือ “สังกัจฉิกะ” - ผ้าตอก (เสมอเลือดข้นในของสตรี) และ “อุทกสาวภิกะ” - ผ้าผลัดอาบน้ำ (เนื่องจากทรงห้ามภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ ส่วนภิกษุแต่เดิมมาได้ห้าม แต่มา ห้ามในภายหลัง) การดำเนินชีวิตเชี่ยงนักบัวของพุทธลูกวากเป็นไปอย่างสม lokale และเรียบง่าย โดยการถือ “นิสัย ๕” คือ เที่ยวออกบินทนาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ และจันยาดอง ด้วยน้ำมูตรเน่า

อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาห้ามบุคคล ๑๑ ประเทศาเข้าเป็นนักบวช หรือถ้าบวชเข้ามาแล้ว ภายหลังความจริงปรากฏว่าเป็นบุคคลต้องห้าม จะต้องถูกบังคับให้ลาสิกขา บุคคลต้องห้าม ๑๑ ประเทศา คือ

๑ กษetre	๒ คนที่มีอวัยวะ ๒ เพศ (อุกโตพยัญชนา)
๓ สัตว์ดิรัจฉาน	๔ คนที่ลักเพศ(คือบวชเอาเองโดยไม่ถูกต้อง)
๕ ภิกษุที่ไปเข้ารีตเดียรถี	๖ ผู้ซึ่งเขียนภิกษุณี
๗ ผู้ฆ่ามารดา	๘ ผู้ฆ่าบิดา
๙ ผู้ฆ่าพระอรหันต์	๑๐ ผู้ทำสังฆให้แตกกัน
๑๑ ผู้ประทุร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงโลหิตห้อขึ้น	

สาเหตุที่ห้ามบุคคลเหล่านี้เข้าบวช พожะวิเคราะห์ในเชิงเหตุผลได้ดังนี้

รายที่ ๑-๒ ผู้วิจัยยังไม่พบเหตุผลที่อธิบายไว้ แต่สันนิษฐานว่าคงไม่เหมาะสมที่จะให้บุคคลเหล่านี้เข้าบวช เพราะจะไม่เป็นที่เลื่อมใสครรภาราแก่ผู้ที่พับเห็น รายที่ ๓ ซึ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉาน มีเหตุผลอธิบายในด้วยว่าแล้วว่าสัตว์ไม่พึงบวชในหมู่มนุษย์ รายที่ ๔ ถือว่าบวชเข้ามาโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง รายที่ ๕ ถือว่ากระทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนา รายที่ ๖ คงอนุโลมตามประชิกลิกขานที่ถือว่าเป็นอาบัติสถานหนักในพุทธศาสนาที่ทำให้ผู้ต้องเข้าแล้วจะต้องขาดจากความเป็นภิกษุและจะบวชอีกไม่ได้ ส่วนรายที่ ๗-๑๑ จัดเข้าตาม อันนัตริยกรรม ๕ ที่ถือว่าเป็นบาปหนัก ห้ามบวช เพราะถึงบวชเข้ามาแล้วก็ไม่สามารถที่จะบำเพ็ญเพียรให้บรรลุมรรคผลนิพพานตามคติแห่งพุทธศาสนาได้

นอกจากนี้ยังมี “บุคคลพิการโดยอาการ ๓๒” ที่ไม่ถึงกับเป็นบุคคลต้องห้ามเหมือนพวกร่าง แต่ถือว่า ไม่ควร อนุญาตให้บวช แต่ถ้าบวชเข้ามาแล้วไม่ถึงกับถูกบังคับให้ลาสิกษา “บุคคลพิการโดยอาการ ๓๒” คือ

คนมีขาด คนเท้าขาด คนหงัมมือหงั้นเท้าขาด คนหูขาด คนจมูกแห้ง คนทั้งหู และจมูกแห้ง คนนิ้วมือขาด คนนิ้วหัวแม่มือขาด คนเอ็นเท้าขาด คนมีมือเป็นแผล(น้ำติดกัน) คนค่อม คนเตี้ยเกินไป คนคอพอก คนถูกชนบادด้วยเหล็กแดงจนเลือดโฉม(จากการถูกลงโทษ) คนถูกโบยด้วยแล๊ฟ(มีรอยแพล) คนถูกหมายจับให้ฟ้า(เมื่อพับตัว) คนมีเท้าบุก(เป็นตุ้ม) คนมีโรคอันเป็นโทษแห่งบ้า(โรคเรื้อรังรักษาไม่หาย) คนประทุร้ายบริษัท(คืออยู่ในหมู่แล้วทำให้หมู่ วิปริตด้วยรูปร่างผิดปกติของคนนั้น เช่น สูงเกินไป เตี้ยเกินไป ดำเนินไป ขาเกินไป ผอมเกินไป อ้วนเกินไป เป็นต้น) คนตาบอดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง คนเป็นง้อย คนกระจาก(เท้าผิดปกติ ต้องเดินด้วยหลังเท้า เป็นต้น) คนเป็นอัมพาต(ร่างกายตายไปซึ่กหนึ่ง) คนเปลี้ย(เดินเองไม่ได้) คนชาทางพละภาพ คนตาบอดแต่กำเนิด คนใบ้ คนหูหนวก คนหงัมบอดหงั้นใบ้ คนหงัมบอดหงั้นหนวก คนหงั้นใบ้หงั้นหนวก และคนหงัมบอดหงั้นใบ้หงั้นหนวก”

เหตุผลที่ถือว่าบุคคลพิการโดยอาการ ๓๒ ไม่ควร เข้าบวชในพุทธศาสนา มีเช่นเดียวกันกับสิทธิ公民พิการ หากแต่เป็นการป้องกันคำรามหานาจากคนทั่วไปที่อาจจะกล่าวด่าหนีว่าพุทธศาสนาเป็นเล่มอนัญญาไว้รองรับคนที่โลกไม่ต้องการแล้ว^{๗๗} ซึ่งอาจจะเป็นผลกระทบต่อความเลื่อมใสครรภ�性ของชาวบ้านที่มีต่อบุคคลพิการเหล่านี้และต่อบุญส่งของนั้นเป็นส่วนรวมอีกด้วย

๖.๒ หลักวินัยของสถานบันสังฆ

เมื่อทรงจัดตั้ง พุทธจักร อันเปรียบประดุจ รัฐแห่งสังฆ ขึ้นแล้ว ก็ทรงบัญญัติ พระวินัย อันเปรียบประดุจ “กกฎหมาย” แห่งพุทธจักรขึ้นไว้ เพื่อให้พุทธสาวกประพฤติปฏิบัติตาม โดยกิจขุต้องอยู่ภายใต้วินัย (ศีล) จำนวน ๒๒๗ ข้อ ภิกษุณีถือศีลมากกว่าภิกษุ ๔๔ ข้อ รวมเป็น ๓๑๑ ข้อ และใน ๓๑๑ ข้อนี้ เป็นศีลที่ใช้ร่วมกันกับภิกษุ ๑๙๑ ข้อ ส่วนที่เป็นศีลของภิกษุณีโดยเฉพาะ ๓๐ ข้อ^{๗๘} สามเณรและสามเณรถือศีลฝ่ายละ ๑๐ ข้อ เท่ากัน เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นใช้แล้ว พุทธสาวกทั้งมวลจะต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเสมอเหมือนเท่าเทียมกันโดยไม่มีการยกเว้น

อนึ่ง การที่ภิกษุกับภิกษุณีถือศีลไม่เท่ากัน อาจก่อให้เกิดคำถามว่าพระพุทธองค์ทรงวางหลักการพื้นฐานไว้ไม่เสมอภาคกัน ถ้าเราย้อนกลับไปพิจารณาแนวคิดแบบตะวันตกอีกรั้งหนึ่ง จะเห็นว่าเมื่อทางสมัชชาสหประชาชาติได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จำนวน ๓๐ ข้อไว้แล้ว ต่อมาได้ประกาศปฏิญญาว่าด้วยการจัดการเลือกประดิบติดต่อหญิงขึ้นใช้อีก ๑๑ ข้อ และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของเด็กอีก ๑๐ ข้อ ทั้งนี้เพราะถือว่าทั้งสตรีและเด็กมีธรรมชาติแตกต่างกันไป อาจจะถูกเอาเปรียบได้ง่าย จึงควรได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ ในกรณีของภิกษุณีก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือทรงบัญญัติศีลเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติแห่งความเป็นหญิง และเพื่อเป็นการคุ้มครองหญิงเป็นพิเศษเข่นกัน (จะกล่าวเพิ่มเติม ในบทที่ ๕)

๖.๓ หลักการบริหารสถานบันสังฆ

ในการบริหารลังมณฑลสมัยพุทธกาล พระองค์ทรงเป็นประมุขแห่งสังฆ โดยมีอัครสาวกเป็นชั้ย-ขาวชั้งฝ่ายเถระ คือ พระมหาโมคคลานะ - พระสารีบุตร ส่วนอัครสาวกเป็นชั้ย-ขาวชั้งฝ่ายเถรี คือ อุบลวรรณนาเถรี - เขมาเถรี^{๗๙} นอกจากนี้ทรงอนุญาตให้มีการเลือก สมมติสังฆ ขึ้นเป็น เจ้าอธิการ ต่างๆ เพื่อทำการกิจตามที่สังฆมnobหมาย เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร, เจ้าอธิการแห่งอาหาร, เจ้าอธิการแห่งอาราม, เจ้าอธิการ

แห่งคลัง เป็นต้น^{๐๐} ส่วนพุทธกิจประจำวันของพระองค์เอง ตอนเข้าเสด็จออกบินทบานต กลางวันปฏิบัติพุทธกิจในสำนักและต้อนรับแขกจากต่างถิ่น ตอนเย็นแสดงธรรม ตอนค่ำ ประชุมสงฆ์ เที่ยงคืนตอบปัญหาเทวตา และตอนเข้ามีดตรัจดูลัตว่าโลกผู้ที่ควรจะได้รับการสั่งสอนต่อไป^{๐๑}

ตามหลักการบริหารของพระองค์ใช้หลัก ธรรมชาติเป็นคือ ทรงปกครองโดยธรรม และวินัย ทรงยกย่องคนดี ตำหนิผู้ทำผิด ผู้ที่เป็นเลิศในทางด้านหนึ่งด้านใด ไม่ว่าจะเป็น กิษร กิษรภรณ์ อุบลาก หรืออุบลสิกา จะได้รับการยกย่องให้เป็น เอตทัคคะ ในทางด้านนั้นฯ อย่างเสมอ กัน ดังตัวอย่างในฝ่ายอุบลากและอุบลสิกา เช่น ทรงยกย่องให้ อนาคตบิณฑิก-เศรษฐี เป็นเอตทัคคะทางด้านการบำเพ็ญทานข้างฝ่ายอุบลากคู่กับ นางวิสาขा ข้างฝ่าย อุบลสิกา เป็นต้น^{๐๒} ส่วนพระองค์เองผู้อยู่ในฐานะประมุขแห่งสงฆ์ มีได้ทรงถืออภิสิทธิ์เดา คงถือวินัยและครองเครื่องอัญบริขารเสมอเหมือนกับกิษรอื่น ทั้งนี้ เพราะพระองค์ถือว่า ประชากรแห่งสงฆ์ต่างกัน เสมอกันโดยธรรมและวินัย ในการอยู่ร่วมกันมีการเปิดโอกาสให้ วิพากษ์วิจารณ์กันได้ในทางสร้างสรรค์ทั้งนี้เพื่อความเจริญแห่งสงฆ์ พระองค์เองก็ทรงอยู่ใน ฐานะที่เป็นผู้วิจารณ์และผู้ถูกวิจารณ์ เช่นเดียวกับกิษรอื่นดังที่เคยกล่าวแล้วใน ปوارณาสูตร ข้างต้น ส่วนในกระบวนการตัดสินปัญหาที่สำคัญๆ ซึ่งล้วนมากมักจะเป็น อธิกรณ์ ชนิดที่เรียกว่า วิวาราธิกรณ์* จะตัดสินกันด้วยวิธีการที่เรียกว่า เยกุยยสิกา คือการ ตัดสินโดยอาศัยเลียงข้างมาก ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับหลักการแห่งประชาธิบัติ ตามความหมายปัจจุบันนั่นเอง

๖.๔ หลักความเคารพกันในสถาบันสงฆ์

ในการให้ความเคารพนับถือกันระหว่างกิษร จะถือเอาลำดับอายุของอายุแห่ง พระชาเป็นเกณฑ์ คือ ถ้าผู้ใดบวชก่อน แม้จะมีชาติกำเนิดต่ำกว่า หรือมีคุณสมบัติภายนอก (ภาวะจิต) อยู่แค่ระดับปุถุชนก็ตาม กิษรผู้ที่บวชภายนอก แม้จะมีชาติกำเนิดสูงกว่าหรือมี คุณสมบัติภายนอก (ภาวะจิต) ถึงขั้นโสดาบัน ลูกทิ伽ามี อนาคตมี หรือพระอรหันต์ก็ตาม จะ ต้องให้ความเคารพแก่กิษรผู้บวชก่อน การที่ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้เช่นนี้เพื่อให้ง่ายต่อการ ปฏิบัติ เพราะถ้าใช้คุณสมบัติ “ภายนอก” เป็นเกณฑ์อาจจะยุ่งยาก เพราะคุณสมบัติภายนอก เป็นสิ่งที่มองไม่เห็น และบอกกันไม่ได้ (เพราะถ้าป้า婆或คุณธรรมภายนอกให้ผู้อื่นรู้อาจเข้า ข่ายoward อุตุริมนุธรรมและต้องอาบัตตได้)^{๐๓} นอกจากนี้ผู้ที่มีระดับจิตสูงกว่าหรือเสมอ กัน

* วิวาราธิกรณ์ หมายถึง วิวารที่จัดเป็นอธิกรณ์ ซึ่งสงฆ์ต้องเข้ามาเป็นธุระดำเนินการ พิจารณาเรื่องนั้น เช่น การถกเถียงกันว่าสิ่งนี้เป็นธรรม เป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย เป็นต้น

เท่านั้นจึงจะสามารถถกกำหนดด้วยระดับจิตของผู้อื่นได้ กำหนดด้วยระดับจิตของผู้ที่สูงกว่าได้ ฉะนั้นถ้าใช้คุณสมบัติภายในเป็นเกณฑ์ ก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อผู้ที่ระดับจิตต่ำกว่าที่จะกำหนดด้วยและจำแนกแยกแยะว่าใครเป็นพระอริยะ ขึ้นสูงกว่าใคร ฉะนั้นการใช้เกณฑ์ภายนอก คือ อายุแห่งพระชา เป็นเกณฑ์ตัดสินย่อมงาย และละ大方ต่อการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้ใช้ปฏิบัติเฉพาะในหมู่ภิกษุด้วยกันเองเท่านั้น ถ้าเป็นภิกษุณี แม้จะบวช ๑๐๐ ปีก็ตาม จะต้องให้ความเคารพต่อภิกษุแม้จะบวชเพียงวันเดียว^{๑๐๔} การที่ทรงกำหนดไว้เช่นนี้ดูเหมือนว่าทรงเลือกปฏิบัติต่อสตรี การที่จะขออธิบายเรื่องนี้จะต้องพิจารณา ปริบหือนๆ ประกอบ คือ ในดินแดนชนพุทธวิปสมัยนั้น มีการกีดกันสตรีเพศอย่างรุนแรง

โดยเฉพาะหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ที่ถือว่าผู้หญิงเป็นเพียงลิ้งที่ฉัตรสุมาลัย กับลิสงห์ เรียกว่า “วัตถุเพื่อการแต่งงาน องค์กรที่ไม่ไว้เพื่อให้กำเนิดลูก ค้อยดูแลงานบ้านและสามี”^{๑๐๕} ไม่สามารถนำชีวิตเข้าถึงพรหมด้วยตนเองได้ เว้นแต่จะต้องแต่งงานและมีบุตรชายก่อน เพื่อที่จะได้อาศัยบุตรชายช่วยในการประกอบพิธีกรรมเพื่อนำชีวิตมาตราเข้าถึงพรหมด้วย แต่พุทธศาสนาได้ปลดสตรีเพศออกจากกฎเกณฑ์ทางสังคม และพิธีกรรมดังกล่าวโดยอนุญาตให้เข้าเป็นนักบวชได้ และพระองค์ทรงให้การรับรองอย่างเปิดเผยว่า สตรีเพศสามารถที่จะบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุธรรมลدنิพพานด้วยตนเองได้เช่นเดียว กับบุรุษเพศทั้งทั้งหลาย^{๑๐๖} พระองค์จึงทรงยินยอมให้พระนางมหาปชาบดี โโคตมี พร้อมบริวาร ๕๐๐ นาง เข้าบวชเป็นภิกษุณีรุนแรง (ยอมรับให้บวชหลังจากที่พระนางวิวงวนร้องขอulatory ครั้ง ประกอบกับพระอานันท์ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้บวช^{๑๐๗} - จากล่าวถึงเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง ในบทที่ ๕) และเมื่อบวชเป็นภิกษุณีแล้วสตรีเหล่านั้นสามารถบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จธรรมขั้นสูงเช่นเดียวกับบุรุษเพศทั้งทั้งหลาย ครั้นต่อมาพระมหาปชาบดีเตรี ได้ทูลขอต่อพระองค์ให้ใช้ลำดับอายุโสดของอายุแห่งพระชาเป็นเกณฑ์สำหรับใช้เครื่องให้สมอภันท์ในหมู่ภิกษุและภิกษุณี แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาต โดยให้เหตุผลว่า “...สาวกในนิกายอื่นนั้น แม้จะไม่มีผู้นำที่ดีนัก ก็จะไม่ลุกขึ้นแสดงควระต่อสตรี ดังนั้นตถาคจะอนุญาตได้อย่างไร ที่จะให้... แสดงความควระต่อสตรี”^{๑๐๘} นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติพระวินัยไว้อีกว่า “ภิกษุหัวหลาย ย่อมไม่แสดงความควระโดยการยืนเพื่อแสดงควระต่อสตรี ภิกษุใดปฏิบัติเช่นนั้น เป็นอาบติ”^{๑๐๙}

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงถือตามจารีตประเพณีและค่านิยมของชาชมพุทธวิปสมัยนั้น ประกอบกับทรงทราบดีว่า ความรู้สึกของหมู่ภิกษุในขณะนั้นด้วย เพราะพระองค์ทรงทราบดีว่าการที่ทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบวชในครั้งนั้น ค่อนข้างจะฝืน

ส่วนผู้ที่มีระดับจิตต่ำกว่าไม่สามารถ ใช้คุณสมบัติภายในเป็นเกณฑ์ ก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อผู้ที่ระดับจิตต่ำกว่าที่จะกำหนดด้วยและจำแนกแยกแยะว่าใครเป็นพระอริยะ ขึ้นสูงกว่าใคร ฉะนั้นการใช้เกณฑ์ภายนอก คือ อายุแห่งพระชา เป็นเกณฑ์ตัดสินย่อมงาย และละ大方ต่อการปฏิบัติ

กระแสความรู้สึกของหมู่วิกิชุที่ยังถูกครอบงำด้วยความคิดแบบเดิมอยู่อีกเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยความรู้สึกเกรงพระราชทานที่ประพุทธเจ้า ประกอบกับเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงควบคุมให้ วิกิชุนี่เหล่านั้นปฏิบัติปฏิบัติชอบได้ วิกิชุเหล่านั้นจึงมีได้แสดงอาการต่อต้านออกมากให้เห็นอย่างชัดเจน ครั้นเมื่อพระองค์เล็งจดับขันธปรินิพานเท่านั้น วิกิชุเหล่านั้นได้แสดงออกโดยการกล่าวโทษและปรับอาบัติพระอานันทในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนลั่งเสริมให้สตรีเพศเข้าบัวชในพุทธศาสนาในครั้นนั้น^{๑๐}

เพราจะนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเกณฑ์แห่งความเคราะห์ต่อกัน ลักษณะ กันอยู่ในหมู่วิกิชุกับวิกิชุนิตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้ ขอบล้อยให้อยู่ในดุลพินิจของผู้อ่านที่จะตัดสินว่าพระองค์ทรงเลือกปฏิบัติต่อสตรีหรือไม่เพียงใด

๖.๕ หลักการพิจารณาอธิกรณ์ในสถาบันสงฆ์

ตามแนวคิดแบบตะวันตก ลิงสำคัญประการหนึ่งที่จะใช้เป็นเครื่องประกอบการพิจารณาว่ามนุษย์ได้รับการคุ้มครองทางด้านสิทธิมนุษยชนเพียงใดหรือไม่ ก็คือกระบวนการยุติธรรมที่ใช้รับการคุ้มครองทางด้านสิทธิมนุษยชน ถ้าเมื่อใดที่คู่กรณีได้รับการพิจารณาด้วยร่างกาย เป็นธรรม จากศาลที่มีอำนาจแห่งชาติ ก็ถือว่าคู่กรณีได้รับการคุ้มครองทางด้านสิทธิมนุษยชน แต่ถ้าไม่เป็นไปตามกระบวนการดังกล่าว ก็ถือว่าไม่ได้รับการคุ้มครองทางด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเพียงพอ

ถ้านำหลักการดังกล่าวมาระบุเทียบกับกระบวนการทัศน์ในพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า ถ้า “อธิกรณ์” หรือกรณีพิพาทขัดแย้งในหมู่สงฆ์อาจจะเกิดขึ้นในลักษณะหนึ่งลักษณะหนึ่ง^{๑๑} ก็จะมีวิธีรับการคุ้มครองด้วยวิธีการต่างๆ คือ กรณีที่วิกิชุหมู่มากมีความเห็นขัดแย้งกันเรื่องธรรมวินัย (วิวาหาอธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติเพื่อไว้เป็น แบบแผน ปฏิบัติต่อไป, กรณีที่มีการพบเห็นหรือมีการกล่าวหาว่าวิกิชุหรือวิกิชุนิล่วงละเมิดพระวินัย (อาปตตาอธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยผู้ล่วงละเมิดพระวินัย ทำคืนอาบัติ, กรณีที่มีคดีความฟ้องร้องกัน (อนุวathaอธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยการ ตัดสินถูกผิด และกรณีที่วิกิชุหรือวิกิชุนีได้รับมอบหมายให้ทำกิจอย่างหนึ่งอย่างใด (กิจจาอธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยการให้ผู้ที่ได้รับมอบหมายทำกิจให้สำเร็จ เมื่อเกิดกรณีพิพาทในลักษณะหนึ่งลักษณะใดตามที่กล่าวมาแล้วนี้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักการระงับอธิกรณ์ (อธิกรณ์สมถะ) ไว้ ๗ วิธี คือ^{๑๒} สัมมุขาวินัย (วิธีพร้อมหน้า), สถิวินัย(วิธีที่ส่งฟ้าดระงับคดีแก้วิกิชุผู้มีสติไฟบูลย์), อุമพหwinay (วิธีที่ส่งฟ้าดระงับคดี เพราะผู้ก่อคดีมีสติวิปลาส), ปฏิญญาตกรรม (วิธีระงับคดีเพราะจำเลยรับสารภาพ), เยภุยสิกา (วิธีระงับคดีด้วยการเพิ่มโทษแก้วิกิชุผู้ทำ

ผิดซ้ำ) และ ติณวัตถการกวินัย (วิธีระงับคดีด้วยการประนีประนอม) ส่วนวิธีลงโทษผู้ล่วงละเมิด ประวินัยอาจจะเป็นไปในลักษณะหนึ่งลักษณะใดคือ^{๑๐๗} ดำเนินติดเตียน (ตัดชนียกรรม), ถอดยศ (นิยกรรม), ขับไล่ออกจากอาวاس (ปัพพาชนียกรรม), บังคับให้กลับไปขอมาแก่ผู้ที่ตนล่วงละเมิด (ปฏิสารณียกรรม), ยกภิกษุนันออกเลี้ยจากหมู่สังฆ์ ไม่คบค้าสมาคมด้วย (อุก-เขเปนียกรรม) และเพิ่มโทษเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว (ตัสสปาปิยสิกากรรม) ส่วนในการณ์ที่มีกรณีพิพาทกับคฤหัสด์ ถ้าผลพิจารณาของมาว่าคฤหัสด์เป็นผิด จะมีการลงโทษคฤหัสด์นั้นด้วยการ ค่าว่านาตร (ไม่คบค้าสมาคมด้วย) หรือถ้าพ้นผิดแล้วก็ หมายนาตร(คบค้าสมาคมตามเดิม) ส่วนโทษทางวินัย(อาบตี) มี ๓ สถาน คือ ครุกำบดีสถานหนัก ได้แก่ ปราสาชิก เมื่อผู้ได้ต้องเข้าแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ และจะบวชอีกไม่ได้, ครุกำบดีสถานกลาง ได้แก่ สังฆาติเสส เมื่อผู้ได้ต้องเข้าแล้วจะต้องอยู่กรรมประพฤติวัตตรึงจะพ้นโทษได้ และลหุกานต์ ได้แก่ ถูลจัจย ปajiตตี้ย ปajiเทสนียะ ทุกกฎ และทุกภาระ เมื่อผู้ได้ต้องเข้าแล้วจะต้องประจานตนเองต่อหน้าภิกษุอื่นจึงจะพ้นโทษได้^{๑๐๘}

ในที่นี้ เพื่อที่จะช่วยให้เห็นหลักการพิจารณาอธิกรณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีระงับอธิกรณ์ ๓ วิธี คือสัมมุขวินัย, เยกุญยลิกา และติณวัตถการกวินัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงแต่ละวิธีตามลำดับดังนี้

๑) สัมมุขวินัย^{๑๐๙} คือการระงับคดีด้วยวิธี “พร้อมหน้า” หมายถึง พร้อมหน้าสังฆ์ พร้อมหน้าบุคคล(คู่กรณี) พร้อมหน้าวัดถุ(คดี) และพร้อมหน้าธรรม วิธีระงับแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน โดยเริ่มต้นให้ตักกลงกันเองก่อน ถ้าตักกลงกันไม่ได้ก็ให้ตั้งผู้วินิจฉัย แต่ถ้าใช้ ๒ ขั้นตอนแล้วไม่เป็นผลสำเร็จก็ให้นำคดีเข้าสู่สังฆ์เพื่อพิจารณาต่อไป โดยสังฆ์อาจจะพิจารณาด้วยที่ประชุมสังฆ์หรือมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ช่วยลาດสามารถและรู้วิธีพิจารณาคดี^{๑๑๐} เป็นผู้พิจารณาคดีแล้วรายงานให้สังฆ์ทราบ ก็เป็นอันยุติคดีนั้น แต่ถ้าคู่กรณ์เห็นว่าคดีนั้นยุติลงด้วยความไม่เป็นธรรม ก็สามารถขอให้รื้อฟื้นคดีให้พิจารณาใหม่ได้ (อุทธรณ์คดีได้) แต่ถ้าหง่านรู้อย่างว่าคดีนั้นยุติลงด้วยความเป็นธรรมแล้ว แต่ยังแกลงรื้อฟื้นคดีอีก กิจษุหรือฟื้นคดีนั้นก็มีความผิด ต้องอาบตี เมื่อมีการรื้อฟื้นคดีใหม่นั้น สังฆ์อาจจะพิจารณาคดีนั้นใหม่ด้วยที่ประชุมสังฆ์หรืออาจจะมอบหมายให้ภิกษุผู้ช่วยลาດสามารถหมู่อื่นพิจารณาคดีแทน และรายงานให้สังฆ์ทราบ ก็เป็นอันยุติคดีนั้น แต่ถ้าภิกษุคู่กรณียังเห็นว่าคดียุติลงด้วยความไม่เป็นธรรมอยู่อีก ก็ให้รื้อฟื้นคดีเพื่อฟ้องร้องต่อพระพุทธเจ้าได้ (พระพุทธองค์เปรียบเสมือนศาลฎีกา) การวินิจฉัยซึ่งขาดของพระพุทธองค์ถือว่าเป็นที่สุด

อนึ่ง ในกรณีที่คดีนั้นเกี่ยวข้องกับภิกษุณี ก็ให้ภิกษุณีหรืออาจให้อุบาลิกาเข้าร่วมเป็นกรรมการพิจารณาด้วย

๒) เยกุยยลิกา^{๑๐๗} คือการระงับคดีด้วยวิธีจับลากเพื่อหามติข้างมาก การระงับคดีในกรณีนักจะใช้เกี่ยวกับ “วิชาการอิกรัตน์” คือกรณีมีภิกขุที่มุ่งมานิความเห็นขัดแย้งกันเรื่องธรรมวินัย ก็ต้องยุติด้วยเลี้ยงข้างมากเพื่อยืดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติต่อไป

๓) ตินัวตการกินัย คือการระงับคดีด้วยวิธีประนีประนอม การระงับคดีด้วยวิธีนี้จะใช้ในกรณีที่เห็นว่าถ้าใช้วิธีอื่นแล้วอาจจะก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่สังฆ

หมายเหตุ ๑ วิธีพิจารณาคดีที่กล่าวมานี้เฉพาะที่ มีมาในพระวินัย ส่วนวิธีการของมหาเถรสมาคม มิได้นำมากล่าวในที่นี้

๒ จะกล่าวถึงหลักการพิจารณาคดีเพิ่มเติมอีกในบางประเด็น ในบทที่ ๕

ตามที่กล่าวมาเรื่อง หลักการพื้นฐานสำหรับปฏิบัติระหว่างพุทธสาวกในสถาบันสังฆ ถ้าอธิบายด้วย ภาษา และ กรอบความคิด แบบตะวันตกที่ทางหลักการพื้นฐานไว้ว่า บุคคล จะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียง เพราะเขาเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือลีผิวได้ฯ ถ้านำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ในทำงเดียวกันว่า พุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียง เพราะเกิดมาต่างชั้น วรณะ ศาสนา สีผิว หรือฐานะได้ฯ ส่วนในแข่งของการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศชายหญิงนั้น ถ้านำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตกจะเห็นได้ว่าในทัศนะของพุทธศาสนาอาจจะมีการ ลักษณ์ อุปนัยในแข่งที่ภิกษุกับภิกษุณีใช้เกณฑ์ในการให้ความเคารพนับถือแตกต่างกันอยู่ดังเหตุผลและ ความจำเป็นที่กล่าวแล้ว แต่ถ้านำทัศนะของพุทธศาสนาไปเปรียบเทียบกับของลัทธิศาสนา อื่นในดินแดนซึ่งพุทธไม่มีนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการ “ปฏิวัติ” ทัศนะเกี่ยวกับสตรีเพศให้ดี ขึ้นอย่างมาก คือยินยอมให้สตรีเข้าเป็นนักบวชได้ และยอมรับว่าสตรีสามารถปฏิบัติให้บรรลุมรรคผลนิพพานด้วยตนเองเสมอ กับบุรุษเพศ หรือถ้าพิจารณาในหลักคำสอนเรื่อง อปริหานิยธรรม จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาไม่ทัศนะในทางปกป้องคุ้มครองสตรีเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จาก ๑ ใน ๗ ของหลักธรรมที่จะช่วยให้แคว้นของพากษัตติย์ลิจฉวี สามารถดึงอยู่ได้อย่างมั่นคง นั้น พระองค์ทรงเสนอทัศนะว่าจากจะไม่ช่ำแหงแก่สตรีแล้ว ยังจะต้องให้ความโอบอุ้มคุ้มครองแก่สตรีเพศอีกด้วย^{๑๐๘}

๗ ความสรุป

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้เรื่อง “กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา ตอนที่ ๑ หลักธรรม เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน” สามารถสรุปโดย ภาษา และ กรอบความคิด แบบตะวันตก หรือใช้แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกเป็น มาตรฐานในการ เปรียบเทียบ พолжสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑ ทัศนะเรื่อง ความเสมอภาค ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์แต่ละคนเกิดมา เสมอกาคเท่าเทียมกัน จะนั้นเมื่อเข้ามาเป็นพลเมืองของรัฐ พากขาจึงต้องได้รับสิทธิ์เสมอ กันตามกฎหมาย และยังต้องเสมอ กันในฐานะที่เป็นมวลมนุษยชาติอีกด้วย ส่วนในทัศนะ ของพุทธศาสนา ได้แยกพิจารณาเรื่องความเสมอภาคออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ (ระดับจริยธรรม) ถือว่ามนุษย์เกิดมาเสมอ กันโดยธรรมชาติ แต่ที่เรียกให้ต่างกัน ล้วนเป็น โลกสมัยญา โลกสมมติทั้งสิ้น ถ้าเมื่อใดที่สลดโลกสมมติเหล่านี้ออกไป แต่ละคนจะคง เหลือสภาพความเป็นจริงแท้(ในระดับโลกุตระหรือระดับอภิปรัชญา) เท่าเทียมกัน คือ ต่างก็ ประกอบด้วย ขั้นที่ ๕, ต้องถูกอยู่ภายใต้ กฎไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรม และเสมอ กัน ภายใต้กฎเกณฑ์ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นอุดมการณ์ของชีวิต

๒ ทัศนะเรื่อง เสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเสรีภาพเป็นสิทธิธรรมชาติที่มี ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด จะนั้นเมื่อเข้ามาเป็นพลเมืองแห่งรัฐ รัฐนั้นๆจะดำเนินการใดๆ ในทางละเมิดลิตรอนสิทธิ์เสรีภาพของบุคคลมิได้ เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อความมั่นคงแห่ง รัฐ เพื่อรักษาศิลธรรมอันดีของประชาชน และเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง รัฐอาจ จะจำกัดเสรีภาพของบุคคลได้เท่าที่จำเป็น ทั้งนี้ก็แต่โดยกฎหมายเท่านั้น ส่วนในทัศนะของ พุทธศาสนา ได้แยกพิจารณาเสรีภาพออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ คือถือว่ามนุษย์มี เสรีภาพในทางความเชื่อ ความคิดเห็น และการไม่ถูกอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับของผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เสรีภาพที่แท้จริงตามทัศนะของพุทธศาสนาจะเน้นเสรีภาพใน ระดับโลกุ- ตระ คือเสรีภาพทางด้านจิตใจ เสรีภาพภายนอกในตนเอง ได้แก่การทำจิตให้หลุดพ้นจากการถูก ครอบงำ จากทุกๆ ทั้งนี้เพื่อบรรลุสู่ความสงบสุขได้อย่างถาวร ซึ่งหมายถึง การบรรลุนิพพาน นั่นเอง

๓ ทัศนะเรื่อง ภราดรภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตกถือว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นพี่น้อง กัน จะนั้นมนุษย์พึงปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา มีความเชื่อใน ระดับ อภิปรัชญา ว่า ในวัฏสงสารอันยาวนาน สรรพลัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นพี่น้องกัน จะนั้นจึงได้枉หลักคำสอน ในระดับจริยธรรม ไว้ว่า สรรพลัตว์ทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อกัน ด้วย พรหมวิหารธรรม เมตตาธรรม และสังคหตธรรม ฯลฯ และเมื่อผู้ใดได้ประกอบ กฎกรรมได้แล้ว พึงเผื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลนั้นแก่สรรพลัตว์ทั้งหลายทุกหมู่เหล่าด้วย

จากแนวคิดประเด็นนี้ พุทธศาสนาจะมีแรงมุ่งที่แตกต่างจากของตะวันตก คือ แนวคิด แบบตะวันตก ถือเอาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “สิทธิ์” แต่ของ พุทธศาสนาถือเอาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “เมตตา” การที่แต่ละ

คนต่างมัวคิดจะปกป้องสิทธิของตนเองตามแนวคิดแบบตะวันตก อาจจะนำมาสู่การละเมิดสิทธิของฝ่ายอื่นได้ และ “กำแพงแห่งสิทธิ” อาจจะกลایเป็นเครื่องกีดกันให้มนุษย์อยู่อย่างแยกส่วนแบบตัวครุตัวมัน (individual) แต่ถ้ามนุษย์ลัมพันธ์กันบนพื้นฐานแห่งเมตตา มนุษย์จะหยิบยกสิ่งที่ดีงามให้แก่กัน โดยที่ฝ่ายใหม่หน้าที่ต้องให้ หรือฝ่ายรับไม่มีสิทธิที่จะได้รับ แต่ที่ให้กันเป็นเพราะความเมตตาส่วน ฉะนั้นหลักแห่ง “เมตตา” จะเป็นสะพานเชื่อมให้มนุษย์ทั้งหน้าเข้าหากัน และดำรงชีวิตอยู่อย่างรวมส่วนเป็นหนึ่งเดียว (collective & harmony) มากกว่า

๕ หลักการพื้นฐาน สำหรับปฏิบัติต่อ กัน ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่า เมื่อมนุษย์เกิดมา มีความเสมอภาค เสรีภาพ และภาระรับผิดชอบ จึงควรจะได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอเมือนเท่าเทียมกัน ไม่ควรเลือกปฏิบัติเพียงพระเจ้าเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือลีผิวใดๆ ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา มีทัศนะสอดคล้องกันว่ามนุษย์เกิดมาเสมอ กัน โดยธรรมชาติ จึงควรได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอเมือนเท่าเทียมกัน เขามีควรรถูกเลือกปฏิบัติให้แตกต่างไปตามคำสมมติที่เรียกขานกันนั้น